

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

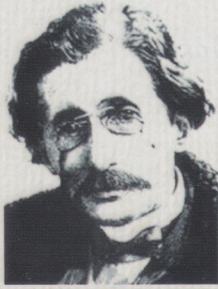
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bruno Latour-Vincent Antonin Lépinay

Tutkulu Çıkarların Bilimi

Gabriel Tarde'in İktisat Antropolojisine Bir Giriş

Türkçe Söyleyen: Ekin Değirmenci

HERETİK

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

The Science of Passionate Interests: An Introduction to
Gabriel Tarde's Economic Anthropology

Licenced by Prickly Press LLC, Chicago, Illinois, USA

© Prickly Paradigm Press LLC. All Rights Reserved

Heretik Yayınları: 67 – İktisat Serisi 9

ISBN: 978-605-9436-35-9

© 2017 Heretik Basın Yayın

Tüm hakları saklıdır. Yayıncı izni olmadan kısmen de olsa
fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğal-
tılamaz.

1. Baskı: Ocak 2018, Ankara

Editör: Eren Kırmızıaltın

Türkçe Söyleyen: Ekin Değirmenci

Redaksiyon: Eren Kırmızıaltın

Dizgi: İsmet Erdoğan

Kapak: Ali İmren

Heretik Basın Yayın Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi

Kültür Mahallesi, Yüksel Caddesi, 41/2, Kızılay, Çankaya,
Ankara

Tel: +90 (312) 418 52 00 • Faks: +90 (312) 418 50 00

İnternet Sitesi: www.heretik.com.tr

E-mail: info@heretik.com.tr

Twitter: twitter.com/heretikyayin

Facebook: facebook.com/heretikyayin

Tarcan Matbaacılık Yayın San.

Yahyalar Mahallesi İvedik Caddesi No: 417 Yenimahalle-

Ankara Tel: 0312 384 34 35

Bruno Latour-Vincent Antonin Lépinay

TUTKULU ÇIKARLARIN BİLİMİ

Gabriel Tarde'in İktisat Antropolojisine
Bir Giriş

*The Science of Passionate Interests: An Introduction to
Gabriel Tarde's Economic Anthropology*

Türkçe Söyleyen

Ekin Değirmenci

HERETİK

İçindekiler

TUTKULU ÇIKARLARIN BİLİMİ.....

Gabriel Tarde'ın İktisat Antropolojisine Bir Giriş.. 7

1. BÖLÜM

EKONOMİ ÖLÇÜLEBİLİR OLDUĞU İÇİN

ÖZNELDİR

Değer(ler)e Geri Dönüş13

Engellenecek İki Yanlış16

Sayfanın Arka ve Ön Yüzünü Karıştırmaya Son Vermek ...19

Miktarlar Nasıl Belirlenir?23

Nicelleştirmek, Evet Ama İyiye Düşünerek.....30

Sıcaklıkta Bir Hata.....31

Uzaklaşmak Yerine Yakınlaşmak.....33

2. BÖLÜM

İKTİSADIN DOĞASI

Birikimden Önce Keşif.....42

Sosyal Darwinizm, Ama Altüst Edilmiş Olanından.....	51
Üretim Faktörlerinin Yeniden Dağıtımı	55
Sermayenin Eğilimleri.....	58
Zıtlıklar Ahenginin İktisadı	66
“Kapitalist Bir Rejim” Hiç Olmamıştır	69

3. BÖLÜM

KUTSALSIZ İKTİSAT

Politikanın Politik Ekonomiye Geri Dönüşü	78
“Adam Smith Problemi” ve Tanrı Sorunu	81
Gelecek Sosyalizmin Muhtemel Yanlışı.....	84

SONUÇ

BÜYÜK CANAVARI KOVALARSANIZ

DÖRT NALA GERİ GELİR.....

91

TUTKULU ÇIKARLARIN BİLİMİ

Gabriel Tarde'ın İktisat Antropolojisine Bir Giriş

İktisat bilimini *matematiksel açıklama* eğilimi ile *psikolojik açıklama* eğilimi, bana göre, uzlaştırılmaz olmaksızın uzaktır, aksine birbirini desteklemelidir.

Bundan dolayı laissez-faire doktrini, bir organizma olarak toplum doktrinine azami yakınlığa sahiptir ve birincisine yönelik atışlar ikincisinden geri seker.

Gabriel Tarde¹

Das Kapital'e hiç kimse önem vermeseydi olaylar nasıl gerçekleşebilirdi bir hayal edin. Bir yüzyıl sonra, kitap yeniden keşfedilir ve insanlar onun kapsamı ve cesaretin-

1 Psychologie Economique'nin 1902 elyazmasına verilen bütün referanslara Prickly Paradigm web sayfası aracılığıyla çevrimiçi erişilebilir (www.prickly-paradigm.com/catalog.html). Bu nüshada, bütün sayfa numaraları Psychologie Economique'in orijinal nüshasından Bibliotheque Nationale de France web sayfası Gallica'da görüldüğü gibidir (<http://gallica.bnf.fr>).
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

den dolayı hayretler içinde kalır -herhangi bir bilimsel, siyasi veya toplumsal etkisi olmayan istisnai, az anlaşılır bir çalışma olurdu; ne müridi ne de tefsiri olmayan ve uygulamada onu dönüştürmek için hiçbir teşebbüsün yaşanmadığı bir çalışma olurdu. İnsanların kutsal kitabı, Marx'ın çalışması yerine 1902'de yayınlanan Gabriel Tarde'in *Psychologie Economique*'i olsaydı 20. yüzyılın tarihi ne kadar farklı olurdu! Belki de Tarde'in, tarihin gerçek akışında Marx'ın sahip olduğu pozisyona sahip olduğu bir politik ekonomi teorisini, tarihsel kurguya dair küçük bir denemeyle yeniden keşfetmek için çok geç değildir.

İlk bakışta, hiçbir müridi olmayan; aylaklar arasındaki konuşmayı “üretim faktörleri” olarak gören; yoksul yaşlı emeğe atfedilen merkezi rolü yadsıyan; sermaye nosyonü içinde “tohum” veya “filiz”i (*yazılım*) “çenek”ten (*donanım*) birincinin lehine ayıran; ekmek fiyatındaki dalgalanmaları ve siyasi figürlerin itibarındaki değişimleri kendisinin “şöhret ölçer” dediği araçlarla aynı dikkatle takip eden; üretimin tipik örneği olarak -diğer herkesin yaptığı gibi- toplu iğne fabrikasını değil, sadece kitapların yayımlanmasına değil sayfalarında yer alan bilgilerin yayımlanmasına da önem verdiği kitap endüstrisini kullanan; biyoiktidar sorununa iktisat ve ekoloji halihazırda iç içe geçmişçesine yaklaşan; bir anlığına bile iktisat biliminin olağan ayrımlarına inanamaksızın Darwin'den Marx'a ve Adam Smith'den Antoinette-Augustin Comte'a sorunsuz bir şekilde geçiş yapan; askeri endüstri ve sömürgecilik ile ilgilendiği kadar lüks, moda, tüketim, kalite, marka ve eğlence ile de ilgile-

nen; sanat piyasasındaki, felsefi fikirlerin yayılmasında-ki, etik ve hukuktaki örnekleri, servet üretiminde hepsi eşit öneme sahipmiş gibi sürekli kullanan; bilimi, inovasyonu, mucitleri ve hatta aylıklığın kendisini iktisadi faaliyetin temeli yapan; demir yolu hatlarının, telgraf tellerinin, basın yayıncılığının, turizmin büyümesini izlemek için önemli zaman ayıran; her şeyden önce Kapitalizmin varlığına inanmayan, 19. yüzyılı soğuk hesaplamaların ve meta egemenliğinin dehşet verici yükselişi olarak görmeyen, buna karşılık piyasaların büyümesini *tutkuların* büyümesi olarak tanımlayan; sosyalistleri yeni bir birlik ve örgütlenme *heyecanı* yarattıklarından ötürü kutlayan bu sosyologun konudan konuya geçen söylemlerini ciddiye almak zor görünür.

Bu tepki gösteren ihtiyar mıdır konu ile ilgili olarak tekrar yorumlamak istediğimiz? Tozunu almak ve parlatmak istediğimiz iktisat arkeolojisinin birazı mıdır?

Kesinlikle. Eğer yüzyılı aşkın zamandır hakkında yapılan yorumlardan faydalanmamış olsaydık, *Das Kapital*'i okumanın oldukça sıkıntılı olacağını kabul edecek kadar dürüst olalım. Tarde'in iktisadı da -en azından göstermeyi umduğumuz her şey- muhtemelen hepsi yeni olduğu için başlangıçta yabancı görünecektir. Tarde'in çalışması küreselleşmenin birinci büyük döneminin ortasında yazılmış, zamanların bütün teknolojik yeniliklerini yakalamış, sınıf mücadelelerinin ahlaki ve politik sorunları ile meşgul olmuş, biyo-sosyoloji ile derinlemesine ilgilenmiş, o dönemlerde sadece hayal edilen nicel yöntemler üzerine kurulmuş ama sayısal-

laştırma tekniklerinin yaygınlaşması sayesinde günümüzde erişilebilir hale gelmiştir; bu sebeple, bir yüz yıl sonra, başka bir küreselleşme döneminin ortasında, ahlaki, toplumsal, finansal, politik ve ekolojik bir kriz zamanında bu çalışmayı takdim etmemiz şimdilik yeni olarak görünür. Bu *apax*'i, iktisat tarihçilerinin ilgisini çekebilecek basit bir gariplik olarak değil, geçmişimizin ve dolayısıyla geleceğimizin alternatif bir kavrayışına ulaşmak için gerekli bir doküman olarak görüyoruz.

İlk olarak *Psychologie Economique*'in iki geniş cildini yeniden yayınlamayı düşündük, ne var ki kitap piyasasının olağanüstü gelişimi -aslında tam olarak Tardian bir gelişim- ile karşılaştık. Orijinal çalışmanın görüntü biçiminde Gallica web sayfasında (<http://gallica.bnf.fr/>) ve (word veya PDF olarak) metin biçiminde Kanadalı web sayfası *Les classiques des sciences sociales* de (<http://classiques.uqac.ca/>) erişilebilir olduğunu düşünürsek, fahiş fiyatla kitabı kendi bütünselliği içinde yayınlamanın bir anlamı olmazdı. Bu sebeple, okuyuculara Fransızca metni daha fazla incelemeleri için dijital sürümlere yönelme isteğini vermek amacıyla, görece uzun alıntıları olan bu girişi ayrıca yayınlamaya karar verdik. Bununla beraber, bilgisayar ekranından okumaktan hoşlanmayan ve de vasa iki cildi yazdırarak yazıcılarını boğmamayı tercih eden okurlar için bir web sayfasına, çalışmanın önemini en iyi şekilde anlatacağını düşündüğümüz metinlerin bir seçkisini ekledik.

Tarde'ın kendisine yönelttiği soru oldukça basittir: 18. yüzyılda ortaya çıkan politik ekonominin şaşırtıcı

nosyonu neye tekabül eder? Ona göre fikirler, daha spesifik olarak iktisatçıların kendi disiplinlerinin öznesiyle ilgilenirken ulaştıkları fikirler dünyaya rehberlik eder. Peki bu hangi garip bilim ve politika fikrine karşılık gelir? İlk olarak tersine çevrilen fikirler, görüşler ve argümanlar aslında bir sorundur, Tarde'ın politik ekonomi teorisinde önerdiği değişikliği kavramak amacıyla şunu belirtelim: Evet, ona göre "ilk ve son kertede" alt yapıyı belirleyen üst yapı, aslında, daha sonra göreceğimiz gibi, yoktur.

Piyasa antropolojisinin gelişmesinden yüz yıl önce, kendi zamanının hem sol hem de sağ eğilimli iktisatçıların ateist materyalizminde, gizli Tanrının özellikle kötü huylu bir biçimde var olduğunu fark eden bu ateist materyalistin tuhaf bir devrimci olduğunu söylenebiler. Aslına bakılırsa Tarde sadece *mucizevi bir ilahi takdirin* görünmez veya görünür eliyle -piyasada ya da devlette- önverili harmoniyi² otomatik olarak üretmesini mümkün gören herkesi eleştirir; bu önemlidir çünkü ona göre, politik ekonominin mucitleri neredeyse her şey üzerinde ve en başta iktisadın kendi içinde bir alan olarak *varlığı* üzerinde uzlaşır. Halbuki onun tartıştığı şey tam olarak budur.

Hiçbir örgüt veya parti ile bağlantılı olmayan, hiçbir izleyicisi ve pratikte hiçbir selefi olmayan bu yalnız devrimci, bizler tamamen inanmadığımızda neler olacağını merak eder, konu iktisadın öznesine geldiğinde tama-

2 Ed. N: Leibniz'in temel ilkelerinden biridir. Önverili harmoni; her maddenin düzgün doğası, aralarında doğrudan bir ilişki olmasa da, birine olanın hepsine olana tekabül edeceğini gösterir.

men *agnostiktir*. “Eğer gerçekte ekonomilere hükmeden hiçbir tanrısallık olmasaydı ne olurdu?” sorusu aslında onun sorduğu sorudur. Eğer ilk ve son olarak bu içkinlik fikrini herhangi bir aşkınlık olmaksızın kabul edersek, bir kere daha politika ile uğraşamaz mıyız? Mammon’a³, kader ve otomatik harmoni Tanrısına tapanların ve onların devletinin politikası uzun süredir bizi pratik yapmaktan men etmekte –evet, bir *özgürlük* politikasından. Ya Liberalizm? Liberalizmin karşıtının sadece “Kayracılık”⁴ kavramı olabileceğini hatırladığımız sürece, neden bu kelimeyi kullanmaktan korkalım? Ve eğer seçim hiçbir zaman Piyasa ve Devlet örgütlenmeleri arasında, liberaller ve sosyalistler arasında olmamış da önverili harmoni mucizelerine inananlar ve “mucizelere inanmayı reddedenler” arasında olmuşsa? Geçmiş iki yüz yıl içinde başımıza gelen her şeyi ve “kapitalizm” adı altında acele ile özetlediğimiz her şeyi, geriye dönük olarak, yeniden okuyamaz mıyız?

3 Ed. N: Servet tanrısı.

4 Ed. N: Her şeyi Tanrısallık sebebe dayandırmak.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

1. BÖLÜM

EKONOMİ ÖLÇÜLEBİLİR OLDUĞU İÇİN “ÖZNELDİR”

Tarde’ın iktisat antropolojisini anlamak için ilk olarak alışkanlıklarımızın bütünüyle tersine çevrilmesini kabul etmeliyiz: Ekonomi içindeki hiçbir şey nesnel değildir, hepsi öznedir –daha doğrusu özneler arasındadır ve bu, *kesin olarak ölçülebilir ve bilimsel hale getirilebileceğinin* nedenidir. Tabii ki bir bilimden ne beklediğimizi ve ölçmek ile ne demek istediğimizi değiştirmek koşuluyla. Bu koşullar düşünce alışkanlıklarımızı büyük ölçüde değiştirecektir.

Değer(ler)e Geri Dönüş

Tarde tam anlamıyla klasik bir yöntemle, değeri tanımlayarak işe başlar. Ama neredeyse hemen sonra bizi yön değiştirmeye zorlar. Değer, zıyadesiyle psikolojik bir bo-

yut olduğu için ve inanç ve arzuya dayalı olduğu için ölçülebilirdir, çünkü belirli bir yoğunluk içerir:

[Değer], tıpkı renk gibi, şeylere atfettiğimiz bir nitelikt ama yine renk gibi yalnızca tamamen öznel bir hakikat vasıtasıyla içimizde var olur. Nesnelerin daha az veya daha çok sayıda insan tarafından az çok inanılma, arzulanma veya keyif alınma yeterliklerine ilişkin yaptığımız toplu değerlendirmelerin birbirine uyumlu hale getirilmesine dayanır. Dolayısıyla, bu niteliğin yeri sayısız derece göstermeye, asli doğalarını değiştirmeksizin bu merdivende çıkmaya veya inmeye uygun görünen, “nicelik” adını hak eden o özel niteliklerin yanıdır.

Bu vurgu esastır ve Tarde, Paris’e taşınmadan önce yaşamının büyük bölümünü geçirdiği Güney Batı Fransa’da küçük bir kasaba olan Sarlat’ta yargıç iken yayınladığı ilk makalesinden itibaren bu vurguyu muhafaza eder. Sosyal bilimlere gerçek bilimlere dönüştürmek için, paradoksal olarak *içinde* öznellikleri barındıran ölçülebilir bir özgülüğe erişmek önemlidir. Bu argüman, çıkış noktaları bütünüyle bireylere dayalı olan marjinalistlerin durumunu akla getirecek olsa da Tarde’in özgünlüğü küçümsenmemelidir. “Toplumsal” ve “psikolojik” sıfatlarını birbirlerine karşı olarak kesinlikle konumlandırmamıştır. Durkheim’in kendisine yönelik ünlü eleştirilerine rağmen, Tarde’in psikolojik bir fenomen olarak belirlediği –daha sonra “intra-psikolojik” olarak tanımladığı ve sıklıkla hiçbir şeyin söylenemeyeceğini iddia ettiği- şey, asla öznenin kişisel ya da iç

dünyasına ait olana atıfta bulunmaz; daima içimizde en toplumsal olan ve bu sebepten “inter-psikolojik” olarak adlandırdığı şeyleri konu edinir. Sonuç olarak, hiçbir şey onun antropolojisine, iktisadi eyleyenlerin toplumsal dünyadan kopuk olduğu ve hesaplamalarının net biçimde tanımlanmış sınırları ifade ettiği fikri kadar yabancı olamaz. “Yakınlık” ve “öznellik” kelimeleri bizi yanlış yönlendirmemelidir: En samimi düzeyde, bu kurallardan bir hayli bulunur. Yüzyıldan daha uzun süren bir sosyolojizmden sonra, Tarde’ı bizim için anlaşılması zor hale getiren, onun toplum ve bireyi karşıtlık içinde ele almaması, bu ikisini sadece geçici toplamalar, kısmi dengelemeler, sıradan sosyolojide bulunan kavramlardan bütünüyle arındırılmış ilişkilerdeki düğümler olarak görmesidir.

Bu görüşe göre sosyal bilimlerin temelinde olan şey, herhangi belirli bir durakta durmaksızın bir noktadan diğer bir noktaya, bireyden diğer bir bireye sürekli hareket eden bir tür *bulaşıcılıktır*. Öznellik her zaman, -önemli nokta burasıdır- bir toplumsal bağlam ya da yapı yoluyla olmaksızın bir bireyden diğerine sıçrayan arzu ve inançların bulaşıcı doğasına atıfta bulunur. Dolayısıyla “toplumsal,” “psikolojik,” “öznel” ve “öznele-rarası” kelimeleri esasen eşanlamlı olup hepsi de kendilerini takip edebilmemizi talep eden, eskiden de var olduklarını hiç aklımıza getirmedığımız bir toplumun veya iktisadi altyapının üyelerinin bir araya gelmesinden farklı bir genel plana ait bir yol, bir yörünge çeşidi-ne işaret ederler.

Bu yöntemlerle ilerlemenin en büyük avantajı, bunların bir noktadan diğerine bulaşmasının, bulaşıcılık kanalıyla pratik araçları hemen görünür hale getirmesidir ki bu, Tarde'in tanınmasını sağlayan kitabı *Les Lois de l'imitation*'da (*Taklit Yasaları*) “rayons imitatifs” (taklitçi izler) olarak ifade ettiği şeyi gerçekleştirmektedir.

Değerlere özgü bu “kuantum” tanımı, Tarde'in ekonomi yerine, kelimenin *gerçek anlamıyla* iktisadi olanları ve sadece *metaforik* açıdan iktisadi olabilecekleri tanımlamak için acele etmemek konusunda her şeyden önce dikkatli olmamız gereken, iç içe geçmiş ilişkilerden yapılmış olan bir kumaşı fora etmesine imkân verir. Alışılmışın aksine Tarde sürekli olarak, iktisat disiplininin, çok kısıtlayıcı olan sınırlarının tamamının yanlış anlaşılması ve çok büyük olan hırslarından ötürü bilimsel nesnelliğini bütünüyle kaybetme riski olduğunu gösterir.

Engellenecek İki Yanlış

Tarde'in konumunun özgünlüğünü tam olarak kavrayabilmek için yavaşça ilerleyelim. Değer nosyonu öncelikle *bütün inanç ve arzu düşüncelerine* uzanır:

Bu soyut nicelik, ortak yaşamın özgün ve asli nosyonları olan başlıca üç kategoriye ayrılır: Bir değer olarak hakikat, bir değer olarak fayda ve bir değer olarak güzellik.

Az önce sıraladığım terimlerin nicel karakterleri neredeyse hiç olmadığı kadar gerçektir; insan yargılarının hepsinde yer alır. Aralıksız çabalarının bir ödü-

l  olarak, belirli bir servet veya şöhret veya g    veya sanatsal yetkinliğini artırmanın peşinden gitmeyen ve bütün bu varlıkların azalması tehlikesine karşı mücadele etmeyen hiç kimse yoktur. Hepimiz,  zerine farklı halk ve insanları yerleştirip onları devamlı olarak yükseltip al alttığımız farklı mertebe hesaplarının bir  l ęi varmış gibi konu makta ve yazmaktayız. Dolayısıyla herkes, örtülü olarak ve samimiyetle, sadece birincisinin değil, bütün bu şeylerin aslında gerçek nicelikler olduğuna ikna olur. Eğer de jure ve de facto ölçülebilir değilse, gücün,   hretin, hakikatin, güzel-liğin gerçekten nicel yönünü tanımamak, insanlığın değişmez duygusuna karşı çıkmak ve bir kuruntuyu evrensel çabanın hedefi olarak belirlemektir.

Yani nesnenin önemi olmaksızın, değerlendirmelerimizin tamamı için gerekli olan nicel bir öz vardır ve sosyal bilimler bu değerlendirmelerin tamamını dikkate almalıdır. Tarde, politik ekonominin tamamen farklı nicelle tirme türlerini, yani “gerçek ve güçlükle görünen” ile “elverişli ve görünür” olan ama sadece tutkularımızla i  içe geçmiş çok az sayıdaki hesaplama aracının geniş-lemesini yansıtanı, birbirine karı tırdığını hemen ekler.

Ve yine de bütün bu niceliklerden sadece biri, zenginlik, açık bir şekilde kavranmı  ve özel bir bilimin yani Politik Ekonominin konusu olmaya layık görülmüştür. Aslında bu şeyin parasal özelliği veri iken kurgusu matematiksel –hatta kimi zaman yanıltıcı- bir kesinliğe daha elverişli olsa da, diğer terimlerin her biri ayrı bir bilim aracılığıyla incelenmeyi hak eder.

“Parasal özellik” sorunu üzerine son derece dikkatle düşünülmelidir. Aslında, Tarde burada bizim sıkça yaptığımız iki simetrik yanlış engeller: Birincisi iktisadî, özneliği nesnellik içinde hareketsiz bırakan bir tür indirgeme olarak görmektir; veya bundan dolayı keskin bir eleştiri ruhu sergilediğine inanarak, bu ilk “indirgemeyi” bütün etkinliklere, hatta “en yüksek” olana bile yaymaktır.

Buna rağmen Tarde, söz konusu kitapta bir kere bile olsun, “insan özneliğinin zenginliğini görmezden gelmeleri” ve beşeri olan “ahlaki, duygusal, estetik ve toplumsal boyutlar”ı “budamak” pahasına “her şeyi nicelleştirmek” için mücadele etmelerinden ötürü iktisatçılardan yakınmaz. Onun eleştirisi tam tersidir: İktisatçılar erişime sahip oldukları değerlerin tamamını *yeterince nicelleştirmemektedir*. Daha doğrusu, bir süreç boyunca, *toplumsal meselelerin* kalbinde yer alan arzu ve inançların tensör ve vektörlerinin kesişimine doğru, yeteri kadar geriye gitmezler.

İktisatçı, içerdği bilgiye, verdiği güce, ürün haklarına veya onun az çok estetik olan ya da olmayan karakterine bakarak değerlendirilmeyen tarımsal, endüstriyel ya da diğer herhangi bir zenginliğin olmadığını anlamayı ihmal eder.

Tarde’ın, Pierre Bourdieu gibi, sermaye, faiz, hesaplama ve kâr kavramlarını daha fazla kullanıp, onları “sembolik” olan veya olmayan diye nitelendirerek, iktisatta genellikle kabul edilen servet ölçümlerini, hakikatin, şöhretin, gücün, etîğin, hakların ve sanatın *me-*

taforik incelenmesine yaydığını düşünmek ise tam tersi bir hata olurdu. Yinelemek gerekirse, bunlar tersyüz edilir: Gerçek bir iktisat biliminin kurulmasını sağlayacak ölçülebilir köken, her şeyden önce inanç ve şüphe arasındaki karmaşık etkileşimdedir, ve *ancak o zaman* kolaylık ve sadelikten yoksun bir şekilde “varlıkların mübadelesi”nin görece basitleştirilmiş bir haline aktarılır. Onun ileri sürdüğü genelleştirilmiş iktisadın, kendi metaforik genişlemesini daha doğrusu metonimik daralmasını -bütün için alınan küçük bir parçasını- temsil eden zenginliğin ekonomi politiği olduğu söylenebilir. Halbuki Tarde bunu yapmak yerine iktisada, insanların öğrendiği çok az sayıda değer takdir etmeyi izlemekle sınırlı olmayan, -kolaylık olsun diye- parasal olarak ölçülen bütün değer takdir etmeleri dahil etmeyi önerir.

Sayfanın Arka ve Ön Yüzünü Karıştırmaya Son Vermek

Sadece bir kereye mahsus olarak onun, aşağıdaki önermenin cesaretini, özgünlüğünü ve üretkenliğini ölçebileceğimiz (bir tarafta nicelleştirmeye karşı yakınma, diğer tarafta ise zenginlik hesaplamalarının, “sembolik” değerlerin diğer biçimlerine doğru metaforik olarak genişletilmesi) bu iki yanlışı yapmayı ne ölçüde engellediğini anlarız:

Aksine benim niyetim, eğer politik ekonomideki hakiki ve dolayısıyla gerçek bilimsel yasalara ulaşmak istiyorsak, eski okulların her zaman faydalı olan ama biraz yıpranmış giysilerini değiştirmemiz, deyim yerindeyse ters yüz etmemiz, saklı olan neyse ortaya

çıkmasını sağlamamız ve belirtilenden belirtenin bir açıklamasını ve insan zihninden toplumsal olayların bir açıklamasını istememiz gerektiğini göstermektir.

İktisatçıların kendi bilimlerinin ön ve arka sayfalarını ilgilendiren böylesi ciddi hatalar yapması olgusunu nasıl açıklayabiliriz? Tarde tarafından sunulan gerekçe, piyasa antropologlarının yaklaşık on yıldır defalarca gösterdiğini desteklemektedir: Kelimenin en geniş anlamıyla, iktisatçıların hesaplama tekniklerinin bir uzantısı olmaksızın hiçbir ilişki iktisadi değildir. *İktisadın* 18. yüzyılda icat edilen çalışma alanı bir kıtayı keşfetmedi; bunun yerine sıfırdan inşa etti veya daha doğrusu onu düzenledi, ele geçirdi ve sömürgeleştirdi. Michel Callon'un güçlü ifadesini alıntılırsak, bu, bir varlık olarak ekonominin çerçevesini belirleyen ve onu şekillendiren iktisat disiplini: "*iktisat olmaksızın ekonomi yoktur.*" 18. yüzyılın Robinson Cruose romanlarının aksine ve tıpkı Karl Polanyi ve daha sonra Marshal Sahlins'in ustalıklarla gösterdiği gibi, insan bir iktisatçı olarak doğmaz bir iktisatçı haline gelir. Aksi takdirde algılanamaz olan farklılıkları görünebilir ve okunabilir kılmak için etrafının yeteri kadar araçla ve hesaplayıcı aletle çevrili olması şartıyla. İktisat tatbik etmek insanlığın antropolojik özünü ortaya çıkarmak değil, tanımlanması zor bir şeyi belirli bir şekilde tertip etmektir. Birazdan göreceğimiz gibi insanlığın gerçek doğasını ortaya çıkarmak da değildir. İktisatçıların çalışmalarının, bu çalışmalar olmadığında tamamen farklı biçimler alacak ilişkileri nasıl şekillendirdiğini anlamak için, hesap makinelerinin icadı ile sağlanan küçük katkısı ve özellikle para birimi gibi

standartları doğru şekilde kavramalıyız.

Zenginlik, sonsuz derecede ve çok az farklı türde, giderek azalan farklardan oluştuğundan ötürü çok daha basit ve daha kolay ölçülebilen bir şeydir. Zenginliğin soyluluğun, plütokrasinin ise aristokrasinin yerini yavaş yavaş alması, toplumsal statüyü sayılara ve ölçülere giderek daha fazla tabi hale getirmeye meyleder.

Proust'un ince görüşü Swann ve Madame Verdurin arasındaki toplumsal statü farklarını değer ölçeği üzerine yerleştirmeyi gerektirdiyse de, ölçümler bir kere kredi ve sermaye formunu aldıktan sonra, dünyanın milyarderlerini –herhangi bir *Fortune* gazetecisi bunu yaparken hiçbir sorun yaşamayacaktır- sınıflandırmak için bu ayrıntıya dikkat etmek artık gerekli değildir. Yine de dikkatli olmalıyız: Bu bizim plütokratik olduğumuz, metanın egemenliğinin genişlediği, parasal miktarlardaki sayıların bir varlık olarak ekonominin temelini oluşturur gibi görünen gerçek ve maddi altyapıya yayıldığı anlamına gelmez. Asla: Ölçü “daha basitleştikçe”, “toplumsal statü” sonuç olarak tanımlaması daha kolay hale gelir. Esasen iki ölçüm tipini ayırmak uygundur; toplumsal dünyayı biçimlendiren ölçüm türü olan ölçümü *ölçmek*⁵ ve bundan gerçek durumu ayırmak için kullanılan ölçüm türü olan *ölçülmüş* ölçüm⁶. Bu ayrım, bizim ekonomiyi gerçekten tam olarak ölçülebilir hale getiren başka araçlar olduğunu görmemizi sağlar.

Artık bir kişinin onun itibarından, zenginliğinden

5 measuring measurement.

6 measured measurement.

daha az olmayan şöhreti, doğasında bir değişiklik olmaksızın artmalı veya azalmalıdır. Bu nedenle o, bir tür toplumsal niceliktir (...) Rahipler ve mütebedeyinler, iktisatçıların zenginliğin yeniden üretimini incelediklerinde gösterdikleri kadar dikkatle, inançların, “hakikatlerin” üretiminde (buradaki anlamıyla yeniden üretiminde) yer alan faktörleri incelediler. İnancın yayılmasına özgü uygulamalar (inziva, zoraki meditasyon, vaaz vermek) üzerine, okumalar, konuşmalar ve onu zayıflatan davranışlar üzerine dersler verebilirlerdi.

Tarde’ın iktisat olarak tanımladığı dayanağı biçimlendiren değer yargılarını görülebilir ve okunabilir hale getiren araçların tamamını tanımlamak amacıyla, *değerölçer* terimini size tanıtalım. Tarde’ın, izleyici değerlendirmeleri, anketler, piyasa araştırmaları, *American Idol* gibi televizyon dizileri, yarışmalar, başarı sıraları, açık artırmalar, casusluk, mouse tıklamaları vb. “veri elde etmenin” giderek artan sayıda yeni yöntemlerini, “toplumsal statüyü giderek sayılara ve ölçülere bağımlı hale getirmek” için çok değerli olan yeni veri toplama araçlarını gördüğümüz şimdiki dönemle ne kadar ilgileceğini tasavvur etmek kolaydır. Yeni bilgi ve iletişim sistemleri aracılığıyla oldukça artan “nitel-nicel” veri türlerinden bir yüzyıl önce yaşamış olduğu için bunun Tarde’ın kötü şansı olduğunu söyleyebiliriz. Tarde’ın sırf “edebi” bir sosyolojiye kendini kaptırdığı söylenir ve bu aslında doğrudur: Arzu ve inançların nicelleştirilmesini istemişti, oysa -Adalet Bakanlığı İstatistik Enstitüsü’nün başkanı olmuş biri olarak çok iyi bildiği üzere- kendi

döneminin istatistik bilimi arzu ve inançların kavranması için çok gelişmemiştir. Günümüzün sayısallaştırma dalgası bizi Tarde'nin savına karşı daha özenli kılmalıdır.

Miktarlar Nasıl Belirlenir?

Bu düşüncüyü doğru şekilde anlamak için özen gösterelim: Her şey potansiyel olarak bir sayıdır, çünkü değerölçerler sadece, algılanması güç ağırlıkları, güçlü bağlarımız olan ve var olmak için ihtiyacımız olan kim-selerle karşılaştığımızda içimizde daima gerçekleşen hesaplanamayan “mantıksal çekişmeleri” bir araya getirir, yoğunlaştırır, onlardan bilgi alır ve onları sadeleştirir. Diğer bir deyişle Tarde, iktisatçılar tarafından kullanılan hesaplama araçlarının -bir bakıma bir waffle makinesinin kendi içinde şekilsiz, kepçe ile dökülen waffle hamurunu hazırlamak için ne yapacağı ile karşılaştırılabilir- toplumsal olanı işlediğini iddia etmez. Onun açısından, hamurun içinde, iktisatçıların nicelleştirilebilir olarak tanımladığı tek *dolaylı* bağlantı olan belirli bir *tür* kuantumun halihazırda mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Kendi disiplinlerini daha bilimsel hale getirmeye çalışırken neden bu kadar yanlış yaptıklarını ve neden yazı ile turayı birbirine karıştırdıklarını açıklayan dolaylı yön tam olarak budur. Tekrar etmek gerekirse, bu, iktisatçılardan ve onların aynı standardı bütün öznelere kavranmasına uygulamış olan ölçme çılgınlığından yakınma sorunu değildir. Aksine Tarde, kişinin, her bir uygulama türünde ona özgü olan tensörleri araştırıp bulacak nicelleştirmeyi istemediği için üzülmesi gerektiğini ileri sürer. Tarde, iktisatçıların nicelleştirmelerde

başarısız olduğu alanların, onları araştırmak için çaba göstermek kaydıyla, sadece aydınlatılmayı bekleyen diğer nicelleştirme türleri ile ilgili olan bir dizi ilginç şeyi ortaya çıkardığını iddia eder.

İktisadî gerçekten nicelleştirilebilir hale getirmeye elverişli olan diğer araçların tamamı, bu alanda muazzam bir nicelleştirme kaynağı olduğuna dair en iyi kanıtı oluşturur.

Doğrusu istenirse başka araçlar da vardır: Her bir istatistik türü bunlardan biridir. Kamusal bir kişiliğin popülaritesindeki yükseliş veya düşüş oy istatistikleriyle oldukça isabetli şekilde ölçülür.

Kelimenin tam anlamıyla önemli olan değer yargılarının karşılaştırılmasıdır. Bu süreç hiçbir şekilde para ile bağlantılı değildir; bütün değerölçerlerde ve bütün şöretölçerlerde bulunur. Bir iktisatçının büyük olasılıkla birbirinden ayıracağı ama Tarde'in ilişkilendirmekte hiçbir problem yaşamayacağı basın ve para birimi gibi iki alandaki giderek artan karşılaştırmayı izlemenin kolay olmasının nedeni budur:

[...] Basının gelişmesinin, ahlaki değerlere, çok daha göze çarpan ve mübadele değeri ile karşılaştırılmasını meşru hale getirmeye daha iyi uyum sağlayan nicel bir karakter verme etkisi olmuştur. İkincisi, yani aynı zamanda ortak para biriminin kullanılmasından önceki yüzyıllarda çok fazla karıştırılmış da olan mübadele değeri, para birimi yaygınlaştıkça ve daha müşterek hale geldikçe daha iyi tanımlanmıştır. Daha sonra, politik ekonominin ilk kez ortaya çıkmasına neden

olmuştur. Benzer şekilde, günlük basından önce, yazmanın bilimsel veya edebi değeri, insanların şan ve itibar nosyonları -onların tedrici yükseliş ve düşüşlerinin bilinirliği çok zor hissedildiğinden dolayı- hâlâ belirsizdi; basının gelişmesiyle birlikte bu fikirler daha belirgin hale geldi, önem verildi, yeni usulün felsefi yorumlarının nesnesi olmaya layık hale geldiler.

Böyle bir paralellik kurmanın özgünlüğü açıktır: Tarde basının “paranın gücünün zararlı etkilerine” bağımlı olduğunu söylemez; iki alan arasındaki bağlantı -göreceğimiz gibi- altyapıdaki gizli güçleri araştırmanın gerekli adımını geçmez. Tarde açısından herhangi bir altyapı yoktur. İki alan arasındaki bağlantı son derece yakındır. Tarde, birincisi birkaç yüzyıl önce ve ikincisi gözlerimizin önünde olan, her biri yerel, bireysel ve kullanışsız bir nicelleştirme sisteminden, genelleştirilmiş, hızlı ve dönüşlü olana geçmemizi sağlayan araçları tanımlamamıza imkân tanıyan iki tarz gidişat ve bulaşıcılığı karşılaştırır. İtibar ve güvenilirlik hesaplama araçlarına gerek duyar veya Tarde’in olmayan ama “karşılaştırmalararası⁷” hareketini tam olarak tanımlayan bir terim kullanmak gerekirse, bir *metrolojiye*⁸ ihtiyaçları vardır. Değerölçerler yavaş yavaş birbirine bağlanır, giderek “kesin”, “üzerinde durulmuş” ve “yeni usulün spekülasyon nesnesi olmaya layık” öznelliklerin karşılaştırmasını yapan metrolojik zincirler oluşturarak son bulur. Ve Tarde, bu spekülasyonlar arasında, incelikle farklılaştırılmış inanç derecelerinin üretiminin başka

7 İnter-comparision.

8 Ed. N: Ölçümbilimi.

hiçbir yerde olmadığı kadar daha iyi gerçekleştiği yerde, bizim güvenilirlik dediğimiz paraya benzer bir şeyin tamamen yaygınlaşması ile görünür ve okunabilir hale getirilen, öğrenilmiş edebiyat metrolojisinin tipik bir örneği olan bilim sosyolojisini dahil etmekte her zaman başarılı olur.

Bir kimsenin itibarı, şanı ve şöhreti nasıl ortaya çıkar ve kendi biçimlerinde nasıl gelişir? Gerçekten zenginliğin üretimi ve onun satın alınabilir değeri ile birlikte bu farklı üretim biçimlerine bakmaya değer (...) Eğer bu unsurların daha fazla veya daha az miktarlarda üretimini ve parasal değerindeki artışı veya düşüşü düzenleyen “doğal yasalar” varsa, şu veya bu kişinin popüler hevesinin, insanların kraliyetçi sadakatının, dini inançlarının, bu kişilerin veya kurumun buna güvenlerinin görünümünü, büyümesini, artış veya azalışını düzenleyecek birisi neden yoktur?

Eğer -her şeye karşın bütün bilimlerin temeli olanı- gerçekten nicelleştirmek istiyorsanız, diğerlerini incelemek için sadece birini kullanmak yerine elverişli bütün kuantum türlerini bulmayı denemelisiniz. Şöhretin nicelleştirilmesi zenginliğin, zenginliğin nicelleştirilmesi inancın, inancın nicelleştirilmesi coşkunun iyi bir ölçüsüdür vb. Google kullanıcıları sayısallaştırmanın otoritenin hesaplanmasına, itibarın eşleştirilmesine ve şöhretin nicelleştirilmesine ne yaptığını anlamakta zorlanmayacaktır.

Nicelleştirmek, Evet Ama İyice Düşünerek

Tarde’ın iktisatçılarda gördüğü kafa karışıklığını artık

anlıyoruz: Nicelleştirme uğraşında haklı olsalar da, sonunda disiplinlerine kesinlik kazandırmalarını sağlayan kaynağı yanlış tanımlamışlardır. Hataları şudur: Karşılaştırma zincirlerinin bir uzantısının olanak verdiği “ölçümü ölçme”yi “ölçülmüş ölçme” olarak göz önünde bulundurmuşlardır. Bu uzantının kendisi, gözlemlediklerine inandıklarından bütünüyle farklı bir olgu nedeniyle idi. Aslında iktisattaki ilerlemenin tarafsızlıkta, mesafede ve nesnellikte ilerleme olması gerektiğini düşünüyorlardı.

Olabilirdiğince nesnel ve soyut olmak: Yöntem buydu (...) İdeal olan, itibar, hizmet ve iş gibi soyutlamalar altında onların temelindeki duygu ve algıları hiç kimse fark edemesin diye gizlemek ve bu soyutlamaları nesnelermiş gibi; kimyager veya fizikçi tarafından incelenen nesneler ile benzeşen, onlarda olduğu gibi sayılar ve ölçüm yasaları kapsamı içinde olan gerçek ve maddi nesnelermiş gibi ele almaktı. Dolayısıyla, bu çift taraflı idealin gerçekleşmiş görüldüğü, her şeyin tıpkı fizik ve kimyadaki gibi sayılabilir ve ölçülebilir gibi görüldüğü para ve finans konuları iktisatçının oyuncak atı olmuştur.

Bir ölçümü ölçmek olarak para elbette mükemmeldir, ama neyi ölçtüğünün daha doğrusu ölçtüğü şeyi daha kolay bir şekilde ele geçirmesi için neyi tescillediğinin sayısal ifadelerle herhangi bir bağlantısı yoktur. Sebebi, iktisadın daimi hümanist eleştirisinin inandığı gibi “insan kalbinin hesaplamaya indirgenemez” olması değil, tersine insan kalbinin, *farklı* bir ölçekte ve çok

farklı, daha az okunabilen ve daha az çelişen ağırlıklar aracılığıyla devamlı hesaplaması ve karşılaştırılmasıdır. Tarde'ın bir önceki cümleye devam ederek, bütün diğer ölçümlerin doğru kaynağına doğru dikkatimizi kaydırmayı önermesinin sebebi budur:

Bütününüyle öznel şeylerin, inanç ve arzuların, düşünceler ve iradenin bir bileşimi değilse eğer, değerler sadece bir işareti olan paranın hiçbir şey kesinlikle hiçbir şey olmadığı ve borsadaki değerlerin yükseliş ve düşüşlerinin, barometrenin salınımlarının aksine, bunların, halktaki umut ya da cesaret kırılması, heyecan uyandıran iyi ya da kötü bir haberin spekülâtörlerin zihninde yayılması gibi psikolojik nedenleri göz önüne alınmaksızın uzaktan açıklanamayacağı doğrudur.

İşte burada, daha önce sunduğumuzda Tarde'ın nedsiz bir meydan okuması gibi görünen, sayfanın ön ve arka yüzünün tersine dönmesinin açıklamasını buluruz.

İktisatçılar konularının öznel tarafını bütününüyle görmezden geldiği için değildir bu (...) bu öznel taraf, iktisat biliminin her zaman sayfanın ön ve arka yüzü olarak değerlendirilmiştir. Tekrar ediyorum, bu disiplinin ustaları yanlış bir şekilde, hâkim veya neredeyse dışlayıcı bir kaygıyla, şeylerin dış görünüşünün gözlemlerini bilimsel yapının yüceliğine tek başına yükselebileceğine inanmışlardır. İnceledikleri fenomenin psikolojik tarafını –örneğin, işçinin motivasyonlarını veya tüketicinin ihtiyaçlarını- doğrudan tasavvur etmek zorunda kaldıklarında bile insan kalbini çok ba-

sitleştirilmiş ve çok şematik olarak düşünmüşlerdir; deyim yerindeyse, yaralanmış bir insan ruhu olarak düşündüler ki bu zorunlu asgari psikoloji, kendi çıkarımlarının geometrik gelişimini desteklemeye yazgılı sade bir postulata benzedi.

Eğer bu paragrafı yazımızın başında alıntılanmış olsaydık, bu iktisatçıların ölçme çılgınlığına karşı olan sıradan bir hüznün gibi görünürdü, halbuki bunu, *her yere bakma* ve kendi iyilerini ve “insan ruhlarını” kendi kötülerini değerlendirdiklerinde, inandıklarında, arzuldıklarında, dua ettiklerinde, istediklerinde, birbirlerine dolaşmış hale geldiklerinde ele geçirebilen değerölçerler için özellikle *başka bir yere bakma* çağrısı olarak anlamak zorundaydık. Bu, Tarde’in farklı sosyal bilimlere bir tür *yeni anlaşıma* önerdiği yeni ve değişmiş zemin üzerindedir:

(...) Böylece kuşatılan politik ekonomi, metafizikçiler veya mantık bilimciler tarafından, daha doğmamış bir sosyolojinin çölüne bırakılmış istikrarsız bir birlik olarak gizemli yalnızlığını kaybedecektir, doğrudur. Ama, sosyal bilim olarak kendi gerçek yerinde ortaya çıkarak ve onun ışığı ile aydınlanan ve onu ışığı ile aydınlatacak kardeş bilimlerce kontrol edilen gündelik nosyonlarını, ayrılmalarını ve teorilerini görerek kazanacaktır.

Entelektüel tarihin bu paktı ciddiye almadığını söylemeye gerek yok ve insanlar bir yüzyıl boyunca bir disiplin olarak *iktisadın*, sular altında kalmış donmuş bir kıtayı, katı kurallar ile yönetilen ve üzerine inşa edilen

ustayapıları dondurma yeteneğinden habersiz olan *ekonomiyi* mucizevi şekilde keşfettiği gibi absürd bir fikre tutunmayı sürdürdü. Sosyal bilimler arasında sadece iktisadın bütünüyle bilimsel olduğu düşünülür, çünkü sadece o insan ruhunun rasyonel ve nesnel tözüne ulaşmakta başarılı olmuştur.

Sıcaklıkta Bir Hata

Paradoksal biçimde ekonomiyi biraz bilimselleştirebilecek tek aracın onu öznellikler arası alana kaydırmak olmasına rağmen, Tarde'ın yeniliğinin, aslında, ekonomiyi nicel değerlendirme sorunu olduğunu nasıl özetleyebiliriz? Her şeyden önce, epistemolojik ve daha sonra göreceğimiz gibi aynı zamanda politik olan bir hatayı, yani daha fazla değerölçerin ve metrolojik zincirin olduğunu düşünme yanlışını engellediğimizde, iktisat tarihi tutkudan akla, irrasyonelden rasyonele, geleneksel pazarlıktan “neoliberal” piyasaların “iktisadi dehşetine” doğru daha fazla hareket eder.

Uygarlığın ilerlemesine eşlik ettiği kabul edilen aklın ilerlemesinin, iktisatçılar tarafından tasavvur edilen soyutlamayı tedricen gerçekleştirmek ve somut insanı kişisel çıkar dışında tüm dürtülerinden arındırma sorumluluğunu alacağını söyleyebilir miyiz? Bunu destekleyen hiçbir şey yoktur ve toplumsal hayatın, tutkunun zekâ ile birlikte arttığının ve yayıldığının görülmediği tek bir görünümü dahi yoktur (...) Bu iktisadi dünyada da böyledir ve hiçbir yerde, burada bile, insanın giderek daha az tutkulu ve giderek daha fazla rasyonel yönelimli soğuk dönüşümünün izlerini

görmüyorum.

Tarde'ın College de France'daki makamında gözlemlediği sınıf mücadelelerinin, ilk büyük küreselleşme hareketinin, insanların kitlesel göçlerinin, büyük panayır-larda ön plana çıkarılan çılgın yeniliklerin ve parçalanan kolonyal imparatorlukların yeni ekonomilerinin hiçbiri aklın ilerlemesini göstermedi. Bunun yerine bir gösteri sundu:

(...) eşi benzeri görülmemiş yoğunlukta tutkular, çok büyük fetih tutkuları, yeni bir tür din, sosyalizm, ve ilk Kilise'den bu yana duyulmamış bir dini yayma coşkusu. Bunlar çıkarlardır, birbiriyle uzlaştırılması söz konusu olan ve aynı derecede tutkulu çıkarlardır, kazanma umudu ile yaşam ihtişamı ve güce susamış-lıktan başı dönen milyarder kapitalistlerin tutkulu çı-karlarına eşittirler.

Peki iktisat nedir? Artık onu “tutkulu çıkarların bi-limi” olarak tanımlayabiliriz. Yine de bunu yanlış an-lamamalıyız. Tarde, iktisadi aklın hesaplanmasının kendisini tutkular, güç birlikleri, bulaşıcılıklar ve hesap-lamalarının doğru olmasını engelleyen söylentiler tara-fından saptırılmış, kaçırılmış ve alt üst edilmiş olarak bulacağını söylemez; imkânsız bir mucize ile kendimizi bütün bu akıldışı karışıklıktan kurtarabilirsek, sonunda iktisadi aklı yeniden ele geçireceğimizi söylemez. Hayır, iktisattaki *her şey* irrasyoneldir, iktisattaki *her şeyin* (keli-menin gündelik anlamıyla) iktisadi dışı olduğunu söyle-yebiliriz. Ve bunun sebebi, iktisadın 19. yüzyılda dudak uçuklatan gelişmesinin sadece birbiri ile bağlantılarını

geliştiren tutkulardan oluşmasıdır. Bu, tam da iktisatçıların eşanlı biçimde birden bire fark ettiği ve şaşırtıcı bir şekilde sanki Gorgon'un⁹ kafasını görmüş gibi korku içinde kaçtığı bir sarmalanmadır.

İktisatçılar, homo economicus'u kurgularken çifte bir soyutlama yaptı. Birincisi, kalbinde insani hiçbir şey olmayan bir insan düşünür ve sağlam bir temele dayanmaz; ikincisi, bu bireyi herhangi bir gruptan, kuruluştan, mezhepten, partiden, ülkeden veya herhangi bir tür birliktelikten kopuk olarak sunar. Bu ikinci sadeleştirme, türetildiği yerden dolayı, birincisinden daha az kusursuz değildir. Tarihin herhangi bir döneminde hiçbir zaman bir üretici ve bir tüketici, bir satıcı ve bir alıcı birinci olarak bir nevi bütünüyle duygusal ilişkiyle –komşu olmak, yurttaşlık veya dini bir topluluğa katılmak, bir uygarlık topluluğundan yararlanmak- bir araya gelmeksizin ve ikinci olarak, sırasıyla, ücretlerin veya fiyatların tartışılmasında düşünceleri kafalarını karıştıran ve nihayetinde çoğu kez kendi katı bireysel çıkarlarının aleyhine galip gelen görünmez bir iş ortağı, arkadaşlar ve din kardeşleri kafilesince nezaret edilmeden birbirinin karşısına çıkmamıştır. Gerçekte hiçbir zaman -bütün işçi derneklerinin ortadan kaldırılmış görüldüğü Fransa'daki emeğin koşulları tarihindeki tek dönem olan on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında bile- işçi, arkadaşlarına karşı biçimsel veya ahlaki bağlılıktan azade olmamıştır, bir patronun varlığında, kendi arkadaşlarına veya

9 Ed. N: Yunan mitolojisinde yüzlerine bakanları taşa çeviren üç kız kardeşin, Sthenno, Euryale ve Medusa'nın her biri.

rakiplerine karşı bile katı yükümlülükler ve gelenekler ile bağlarını koparmamıştır.

Neyin nicelleştirilmesi gerektiğidir eklenmesi gereken; bu nasıl unutulmuş olabilir? Kurumsal iktisadın, yani konvansiyonların iktisadının yıllarca bu gibi karmaşık durumları olgu olarak kabul ettiği söylenecektir. Bu doğru olabilir ama Tarde'in kitabı 1902'de yayımlandı! Neden bir yüzyıl kaybettik? Bu daha da çarpıcıdır, çünkü Tarde, buna bütün yönler –sözleşmeler, güven, bilgi, yasalar, normlar ve ortaklıklar- dönen çok sayıda dış çember ekleyerek, Batlamyus'un saf ve mükemmel piyasa sistemini düzeltmekten memnun olan günümüzün temkinli araştırmacılarından çok daha ileri gider. Yine de kitabını okuyacak hiç kimsesi olmayan Copernicus gibi, Tarde nicel odağını başka yere çoktan yerleştirmişti. Bu “görünmez dostlar kafilesi”nde bir Tanrı yoktur ve kesinlikle aklın uyumlulaştırılması değildir. Herhangi bir okula bağlı olmadığı için daha da radikal görünen Tarde'in ihtirası, aslında, ışık tutan ve yanan –yandığı için aydınlatan- farklı bir güneş etrafında dönen tutkulu çıkarların döngüsünü yapmaya dayalıdır.

Uzaklaşmak Yerine Yakınlaşmak

Bu noktayı tam olarak kavramak için son bir epistemolojik iddiadan, yani *mesafe* ve *dışsallık* iddiasından vazgeçmeyi kabul etmeliyiz. Bu noktaya varan Tarde, her zamankinden daha nazik bir şekilde, iktisatçıların yakın temasta olma olasılığına sahip oldukları fenomen-den mümkün olduğu kadar uzak kalmak için ve sonuç olarak, üzerine atlaması gerektiği için yerine getirdiği

akrobatik manevralara dikkatle bakarak, kendisi için bir nebze ironi fırsatı yaratır. Tamamen genel kanının aksine olan sav daha ileri bir incelemeyi hak eder. Tarde, psikolojinin iki türünü, içerilen nesnelerin özelliğine değil de onlara sahip olduğumuz yakınlığın derecesine bağlı olarak, ayırt ederek başlar.

Normal şartlarda tek bir psikoloji halinde birbirine karışan iki psikoloji arasında bir ayrıma gidilmiş olsaydı, politik ekonominin yalnızca bir dalını oluşturduğu sosyal bilimlerin son derece psikolojik doğasına daha az itiraz edilirdi (...) Benliğin nesnelerinin ya dipsiz içsel derinliklerde hava geçirmez şekilde kapatılmış doğal şeyler ya da benliğin kendi dışsal tezahürü tarafından yansıtıldığı ve başkalarını keşfederek kendisini daha iyi tanımayı öğrendiği başka benlikler, başka ruhlar olabileceklerini belirtmekte fayda var. Aynı zamanda kendisi gibi öznel de olan benliğin ikinci nesneleri, kendileriyle benlik arasında tamamen istisnai bir ilişki oluşmasına neden olurlar. Bu ilişki kendisine benliğin; doğa, mineraller, bitkiler ve hatta düşük hayvan türlerine ait varlıklarla kurduğu sıradan ilişkiler arasında üst sıralarda yer edinmiştir (...) Bunlar yalnızca içten yakalanmış nesnelerdir, zira sahip oldukları mahrem doğa onları gözlemleyen öznenin bilinçli olmasıyla aynı doğadır. Ne var ki, benlik minerallere veya yıldızlara, organik veya inorganik herhangi bir tür elle tutulabilir maddeye baktığında yalnızca hipotezler bu formları üreten güçleri tahmin edebilirler ve bunların salt dışarıdan görünen göstergeleri algılanır.

İnsan dünyası ve doğal dünya arasındaki, alışılmalen sembolik-maddi dünya ayırımına göre sınıflandırılmayan bu şaşırtıcı fark, Tarde'in bütün çalışmalarında bulunabilir. Tarde açısından "her şeyin: Yıldızların, hücrelerin, bedenlerin, politik grupların, beyin fırtınalarının bir toplum" olduğunu hatırlayalım. Tarde açısından "maddi" olan bu sebeple her şeyden önce "toplumsal" anlamına gelir. Tarde, bir sosyobiolog (veya o dönemde söyledikleri gibi biyososyolog) olabilir miydi? Doğallaşmanın günahını işlemiş olabilir miydi? Veya daha kötüsü, sosyal Darwinizm günahını? Hayır, çünkü ele geçirme ve madde denilen nesneler ve toplumun özneleri arasında doğallığında olmayan bir fark bulunur: Birincisini *tahminen, yaklaşık olarak ve dışardan* görebilirken ikincisini *yukarıdan itibaren, küçük sayılarda ve içerden* görebiliriz!

Böylece, benliğin doğal varlıklarla ilişkisini incelemek ve biyolojiyi de kapsayan fizik bilimlerini kurmak söz konusu olduğunda, benliğin kendisini mümkün olduğunca sistematik olarak unutmaya, maddeden, güçten ve yaşamdan anladığı nosyonlara kendisinin ve dışardan aldığı kişisel izlenimlerinin en azını koymaya, eğer mümkünse bütün doğayı yayılma ve geometrik anlamda başlangıç noktası ve aynı zamanda kendisini sadece ustalaşmış analitik gözlerde ortaya çıkaran ve aslında kendi psikolojik doğasını hiç içermeyen bütününü psikolojik olan hareketli noktalar halinde çözümlmeye çalıştığını çok iyi anlıyoruz.

Tarde, iktisatçıların, sık sık söylendiği gibi, insanın

“doğadan ve nesnellikten kaçındığı” gerekçesi altında, insan nesnelerini doğal nesneler gibi ele aldıkları için yanılacağını iddia etmez. Onları yöneten dışsal güçlere tabi olan kuruluşların birliklerini istatistiki bir bulut olarak almak için fizikte, kimyada veya biyolojide mükemmel gerekçeler olduğunu seve seve kabul eder. Ne var ki bu bakış açısını birçok durumda benimsersek, onları yeterince yakından kavrayamayacağımız için en içteki yapılarına nüfuz edemeyiz. Bütün zerrelere olduğu gibi onların “kökeni” psikolojik olsa ve ilişkilerden oluşsa bile, uzaktan ve bir bütün olarak görünen “doğaları” artık öyle görünmez. Böyle bir varsayımda bulunmanın her halükârda, hiçbir avantajı, epistemolojik kazancı olmayacaktır. Ve Tarde, burada, aşağıdaki müthiş sonucu çıkarır:

Ama bu, benliklerin karşılıklı ilişkilerini inceleme zamanı geldiğinde –yani sosyal bilimlerin kurma zamanı- benliğin kendisinden kaçmaya çalışmaya devam etmesi ve kendi yeni bilimlerinin modeli olarak doğa bilimlerini alması için bir gerekçe midir? Ayrıcalıkların en müstesnası ile benlik, ilişkilerini incelediği varlıkların en alt kısmını açıkça görerek, oyuncuların gizli güdülerini elinde tutarak kendisini toplumsal dünyanın içinde bulur ve kendisine buna sahip olmayan, onsuz yapmaya ve bunu yapabildiği kadar telafi etmeye zorlanan fizikçi veya doğa bilimciyi örnek almak için bu avantajdan gönüllü olarak vazgeçer.

“Kendisinden kaçmak mı?” Durkheim’in, yaşça büyüğünün çalışmasından haberdar olduğunda hissettiği

korkuyu anlıyoruz. Tarde açısından burada engellenmesi gereken bir yanlış varsa o da toplumsal olguları “şeyler olarak” düşünmektir; halbuki diğer sosyal bilimlerde, şeyleri “şeyler olarak” alırsak bu daha iyi bir alternatifin yokluğundandır! Sosyologlar, hatta daha da şaşırtıcısı iktisatçılar, taklit etmeye çalıştıkları düşünürler kendilerini sahip oldukları araçların yardımıyla yakın bir birlik içine girmeye çalıştıkları parçacıklara, hücrelere, kurbağalara, bedenlere nihayet yakınlaşabilmek için bizzat sağ kollarını verebilecekken; tamamen yapay bir mesafe koyma çabasına girip fizikçileri ve biyologları taklit etmek gibi delice bir fikre nasıl olur da kapılmış olabilirler? Diğerleri, “hakiki” bilim insanları her türlü aracın icat edilmesiyle kendilerine uzak olana ne pahasına olursa olsun yakınlaşmaya çabalarlarken, iktisatçılar neden kendilerine bütün araştırmacıların uzun zamandır hayali kurulan toplumsalı anlama fırsatını kaçırma riskini göze alarak ortadan kaldırmak isteyeceği belli bir mesafe vererek kaçarlardı?

İşte burada, Tarde’in önermesinin merkezi, zor, teknik ve yeni noktası bulunur: Eğer, herhangi bir veri toplulaştırmada, bir tarafta kuruluşları ve diğer tarafta yasaları, yapıları ve kuralları ayırt edebilirsek bu, değerlendirmeler yığını ve mantık savaşları aracılığıyla onları içerden şekillendiren şeyleri görmezden gelmeye zorlandığımız içindir. Açık söylemek gerekirse, yapı nosyonu cehaletimizin bir eseridir, çalıştığımız konu ile aramızda çok fazla mesafe olmasına bağlı olan geçici bir çözümdür. İleride, Tarde’in, yüz yıl sonra bile sosyal bilimlerin çoğunluğu için anlaşılamayan bir paradoks olarak kalan

bu noktadan çıkardığı şaşırtıcı politik sonuçları göstereceğiz. Şimdilik, iktisatçılardan farklı olarak onun bizi, *üstelik* bu eklere şekil verecek “doğal yasalar” ile ilgili varsayımında bulunmak zorunda kalmaksızın iyi olana bağlayan “gizli güdüler”i ele geçirmeyi mümkün hale getiren “bu istisnai ayrıcalık”ı mümkün olduğu kadar çok tanıyacağını anlayalım. Bu ayrıcalık sayesinde Tarde bir sosyoloji ve herhangi bir üstünlük olmaksızın yapabileceği bir iktisat icat eder. İktisatla karşılaşmaktan kaçmayacaktır. Doğrudan Gorgon’un kafasına bakmamızı ister.

Ne var ki, iktisatçıların aptal olmadıkları halde *libido sciendi*’sini bilfiil tersine çevirdikleri müspet bilimleri taklit ettiklerini düşünerek kendilerini nicelleştirme projelerinden bu kadar çok uzağa taşıyan bir epistemolojiyi neden taklit etmeye çalıştıkları merak edilebilir.

Tarde’ın buna cevabı Karl Polanyi’ninkine benzerdir ve aslında bir Sismondi alıntısı aracılığıyla aynı kaynaktan elde eder. Bütün ortak kanıyı askıya almak ve yöntemin bütün ilkelerini bu şekilde tersine çevirmek için çok güçlü politik gerekçeler olmalıdır.

İktisatçılar neden kendi bilimlerinin en maddi taraflarını düşünmüşlerdi? Sismondi buna cevap verir:

“Politik ekonomi bilimi der Sismondi, düşüncelerin doğal ilerleyişinin tersi olan bir düzenle finans biliminden doğmuştur. Filozoflar toplumu, mutlak gücün yıkıcı tahribatından korumak istedi; kendilerini duyurmak için hükümdarlarıyla, adalet ve görevlerinden değil, çıkarlarından konuşmaya ihtiyaçları

olduğunu hissettiler; ulusların zenginliğinin tabiatı ve nedenlerinin neler olduğunu onlara açıkça göstermeye, zenginliği yok etmeden onu paylaşmayı öğretmeye çalıştılar.” İşte bu, politik ekonominin, başlangıcından itibaren böylesine olumlu bir renge bürünmesinin ve kendi önyargılarına bağlı olarak herhangi bir psikolojik veya ahlaki düşünceye önem vermemesinin nedenlerinden birisidir.

Bizi “mutlak gücün” tahribatından korumak için yekpare bir disiplin, binlerce bölüm, yüzbinlerce MBA mi? Hepsi, bir kişinin mülkiyetini korumak için mi? İnsanları kayırmayı engellemek için bütünüyle gayri şahsi bir bilimin kurulması mı? Çıkarların tarafsız bir bilimi, bütünüyle çıkarların korunmasına mı dayanır? Nedenini anlıyoruz ama Tanrı aşkına, bu elverişli çözümü, daha iyisini hak eden bir bilimin talepleriyle birbirine karıştırmayalım diye yalvarır Tarde. Artık bu tersliği tersine çevirmeliyiz, iktisadî yeniden ayakları üzerine kaldırmalı ve en sonunda iki ayağı üzerinde yürümesini sağlamalıyız: Dünyaya yön veren fikirler (ve özellikle tutkuları ve çıkarları temsil eden iktisatçıların fikirleri) ve onların hareketini ifade eden ve okunabilirliğini önemle vurgulayan değerölçerler. *İktisadî, disiplini* –kelime hiç bu kadar uygun olmamıştı- ve *ekonomiyi* karıştırmaktan vazgeçmeliyiz. İktisat ve ekonomi arasında bir seçim yapılmak zorundadır. İkincisi hâlâ bilinmeyen bir kıta olarak durur çünkü birincisi, onu meşgul ederek, sürekli olarak gerçek bileşiminden kaçmıştır.

2. BÖLÜM

İKTİSADIN DOĞASI

Tarde, iktisatçıların kesinlikle çok politik nedenlerden ötürü icat edilmiş bir bilimi tersine çevirmelerini ters yüz ederek, “iktisadi psikoloji” dediği disiplinin kalbine yerleştirmek istediği, bir yüzyıl sonra bile hâlâ tam anlamıyla bilinmeyen, *iyi* ve *kötülere bağlanma* kıtasını açar. Ama bu kıta nerede yer almalıdır? Elbette hukukun, etiğin, estetiğin ya da katı nesnelliğiyle güvenilir yasalara uyacak olan bir altyapının *üzerinde* değil. Nitekim elbette yasalar, hesaplamalar, nesnelleştirmeler vardır ama –şimdi anlıyoruz ki- bütün bunlar diğerleri gibi ister profesyonel ister amatör olsun iktisatçıları olduğu süreç, muhasebe teknikleri bulundukça, geliştirildikçe ve korundukça döngülü karşılaştırma ağlarını takip ederek sirayet etmek suretiyle yayılırlar. Bu altyapıların hepsi, değer yargılarını kısmen sadeleştiren ve kısmen daha da

karmaşık hale getiren insanların ve iyilerin birliklerine *eklenir*.

Yine de, eğer bir kimse iktisadın, ekonominin, sadece biçimlendirdiği için hoşnut olduğu derin manasını ele geçirdiğine artık inanmazsa, hem iktisadi bilimlerinin biçimlendirilmesini anlayabilen hem de aynı biçimlendirmeden sürekli *kaçabilen* bir sosyal bilimi detaylandırma görevine nasıl yaklaşmalıdır?

Birikimden Önce Keşif

Tarde'ın bu soruna önerdiği çözüm bize son derece şaşırtıcı gelebilir: Bu çözüm ekonomiyi diğer çalışmalarında geliştirdiği taneciklerin genel hareketine dahil etmeye dayanır. Birbiri ile ilişkilennemeleri dünyanın kumaşını oluşturan yaşayan toplumların türeyişi kaotik değildir ve türeyiş, bu tomurcuklanmadaki üç aşama hakkında mutabık kalmak koşuluyla, toplumsal karışımlar, ritimler ve zenginlikler yaratarak sonlanır: İlk farklılığın *tekrarlanması*, tekrarlanarak yaratılan *karşıtlık* ve yeni farklılaştırmalar sayesinde geçici olarak bu aykırılıktan kurtulmayı mümkün kılan *uyum*. Bu hareketten Hegel'in diyalektiğine dönüş anlamı çıkarmamak için dikkat etmeliyiz. Olumsuzluk ve çelişki aracılığıyla bu dünyanın akıbetine rehberlik eden bir üstün yasa yoktur. Genç Marx'ın defterlerinde olanın aksine, özne ve nesnenin hiçbir serüveni bu sermaye ve emek konularında bir rol almaz. Tarde'ın bütün kimlik felsefesine karşı çıkmak adına söylediklerini unutmayalım: "Var olmak farklı olmaktır." Sonuç olarak, onun için üstün yasa olumsuzlama değildir -olumsuzlamanın olumsuzlaması hiç de-

ğildir-, bu üstün yasa inatla tekrarlanan, sayısız mücadelelere sebep olan ve yalnızca diğer buluşlar sayesinde yayılabilen *buluştur*. Tarde, inovasyonları ve buluşların takip edilmesini Joseph Schumpeter'den elli yıl, teknik değişim iktisadının gelişmesinden ise seksen yıl önce kendi doktrininin kalbine yerleştirmiştir. İnovasyonları bireylerin beynindeki ağ üzerinden takip ederseniz – beynin kendisi, bildiğimiz üzere bir nöron kitlesinden oluşur; yayıldıkları kanallar aracılığıyla analiz eder; daha önce tekrarlanan inovasyonlarla mücadeleye girdiğinde yarattıkları çatışmaları belgeler; birini diğerinin üzerine nasıl ekleyerek birleştirdiğini gözlemler, kendilerini uyarlar- yeni dini inançlardan, yeni donanımlardan, yeni kanunnamelerden, demir yollarından, finansal araçlardan veya siyasi düşüncelerden oluşan veya oluşmayan bütün bir ekonomiye sahip olursunuz.

Problem şöyle özetlenebilir: Buluşların ve taklit yasalarının kaynağını mümkün olduğunca yakından kavramak. İktisadi ilerleme iki şeyi varsayar: Bir taraftan, arzularda bir farklılık olmaksızın hiçbir mübadele mümkün olmadığı için her bir yeni, farklı arzunun ortaya çıkmasıyla mübadele yaşamı hareketlenir. Diğer taraftan, ayrı her arzu için benzer modeller artırılır çünkü bu benzerlik olmaksızın hiçbir endüstri mümkün olmaz ve bu benzerlik daha fazla genişledikçe veya devam ettikçe üretim daha fazla genişler veya desteklenir.

Birikim nosyonu bu farklılaşma sürecine adil davranmaz. Bu, endüstrinin, tekrarlama yazarının etkin ol-

duğu bir aşamasını -sadece bir aşamasını- tarif eder. Bu sadece, gelişme için gerekli olmasına rağmen piyasaların gelişmesini sağlayan ama gidişatı asla değiştirmeyen bir ana işaret eder. Bu aynı zamanda –insan, varlık, hizmet ve teknoloji gibi– şeylere birbirinin yerine geçebilir gibi davranan, çünkü onlara -değişimin aniden saplantılı kapitalistler yaratan dışsal bir şok olmadığını ortaya koyan küçük farklılıkları fark etmeksizin- bir mesafeden bakan -iktisat sosyolojisi ile başlayan- iktisat biliminin ürünüdür. Bu Tarde’ın Darwin’de eleştirdiği noktadır:

Bana öyle geliyor ki Darwin’in hatası, karşıtlığın biyolojik bir formu olan var olma mücadelesinin doğruluğuna, adaptasyon ve uyumun biyolojik formlarından olan melezleme ve hibritleşmeden daha fazla güveniyor olmasıdır. Yeni bir bireyin basit üretimi –nesil- kesintili bir işlev iken, yeni türlerin üremesi gibi önemli bir şey sürekli ve günlük bir işlev olamazdı. Günlük bir olgu değil istisnai bir olgu bu özgün yeniliğin temelinde olmalıdır. Ve (...) yeni yaşam türlerinin oluşumunu açıklamak için bir istisna olarak verimli bir melezleme, küçük avantajlı varyasyonların rekabet ve seleksiyon yoluyla kalıtsal birikiminden çok daha uygundur.

Eğer birikim, ekonominin dinamiklerini anlamak için geçerli bir giriş noktası değilse başka bir yere bakılmalıdır. Bireylerin içinde yaşayan arzuların yönlerinin birbirine karışması ve birbiri ile kesişmesi büküm noktalarının olasılığı üzerine bilgi sağlamak için çok daha elverişlidir. Burada birikim nosyonu sorunu yer alır: Bu

ekonominin *yoğunlukları* ile ilgili bilgi sağlamaz.

Savaşta, belirli bir anda, sadece generalin doğru bir bakışı, kesin olmayan bir zaferin başka bir tarafa çevrilmesini sağlar, zafer bu ani görüşe bağlıdır, daha önceki çabaların birikimine değil. Ve binlerce araştırmacı arasından tek bir tanesi, ani bir sezgi ile kendilerine yönelen bulmacanın çözümünü keşfettiğinde, bu diğerlerinin uzun ve sonuçsuz çabalarının sonucu değildir, keşfin saygınlığının teslim edilmesi gereken kendi çabalarının –çoğunlukla diğerlerinininkinden daha az uzunluğu ve yoğunluğunun sonucu da değildir.

Birikim iyi bir aday değildir ve çaba tek başına hiçbir şey sağlamaz. Dolayısıyla iktisatçılar ekonomi biçimlerini açıklamak üzere ne bıraktılar? Elbette yaratıcılık¹⁰, ama her şeyden önce taklit çizgilerinin tamamının birbirine karışması ile erişilen bir yaratıcılık. Yaratıcılık hiçbir şeyin güvencesini vermez; bu, basitçe gözlemlediklerimizi özetlemenin hızlı bir yoludur, tahmin edebildiğimiz şey değildir. Geriye dönüp baktığımızda yaratıcılığın olduğu yer, çözülmesi zor matematiksel bir probleme çözüm türeten yegâne biçim veya birliğini ölümden kurtaran generalin bakışıdır; bu, teoremin yazarında ya da generalin kendisinde bulunmaz. Tarde, bireysel “yaratıcılık”ın dış görünüşüne önem verdiği için yaratıcılıktan oldukça sık bahseder, ama bu dilbilimsel bir basitleştirmedir ve etki hatlarını kullanarak meydana getirme yeteneğini çağrıştırmamanın bir yoludur. Yaratıcılık bir varış noktası değildir; tutkulardan biri olması-

10 Genius.

nın dışında bir şey de değildir. Daha iyi bir ifadeyle bu, sadece tarif edilebilen ama yeniden yaratılamayan bir aydınlanma anıdır. Burada Tarde, yine, bireysel yaratıcılığın gizeminin kökeni ve geçmişteki örneklerin birebir taklidi arasında bir karşıtlık kurmaz. Düzeyleri değiştirir: Diyebiliriz ki, bir deha¹¹, (beynin parlak kıvılcımları olan) tekrarlama ve taklit çokluklarının kendi yaşamına yön verdiği bir bireydir.

Aklımıza gelmişken, 19. yüzyılın Robinsonvari iktisadi romanlarının bir ayağı olarak işlev gören ticaretin, Tarde'ın iktisadında kendine yer bulamadığını belirtelim. Ticaret gerçekte yoktur, piyasaların soy kütüğündeki kendine özgü rolüne geri dönmüştür. Bir ekonomiyi harekete geçiren, bir ekonomiyi inşa eden şey sıfır toplamı bir oyun olan ticaret değil, önceden saçılan enerjilerin bir araya toplanması ve koordine edilmesidir. Tarde, bu bir araya toplama çabasının merkezine inanç ve güveni yerleştirir.

Ticaret sözleşmesinin önemli ve ufuk açıcı bir iktisadi olay olarak görülmesiyle gerçeğin sadece yarısı anlatılmaktadır. Ticaret, gerçekten, dolaysız olarak sadece tüketimi destekler ve geliştirir. Üretimin dolaysız ajanı, daha az ufuk açıcı ve daha az önemli olmayan diğer bir sözleşmedir: Kredi sözleşmesi. Ticaret aracılığıyla, birbirimize iyilikler yaparız ama hepsini birbirimize meydan okurken; yani alır ve verirken, krediler aracılığıyla birbirimize güven yaratırken yaparız.

Dolayısıyla inanç ve buluş arasında müstesna bir

¹¹ Genius.

ilişki -daha öncesinde ayrı olan varlıkları bir araya getirmek ve ilişkilendirmekten oluşan ortak bir faaliyet- olduğunu görebiliriz. İlk işlemlerin gerçekleşmesi için güven çok önemlidir; *homo economicus*'un katılığını kârın cazibesi için gevşetmek çok önemlidir, çünkü küçük farklılıkların ortaya çıkmasıyla ekonomiyi yeni patikalara sokmak için aynı zamanda tutku ve risk almak da gereklidir. Güven, tıpkı buluş gibi, yeni gruplaşmalar yaratır, ekonomiyi sonrasında tekrarlama ile onaylanacak belirli bir yolla sarar.

Fark ve Tekrar hem Gilles Deleuze'ün tezinin başlığıdır hem de Tarde'ın temel ilkesidir. Buluş, farkları üretir, tekrar onların yayılmasını sağlar, çatışma kaçınılmaz olur, daha önceden kurulmuş hiçbir uyum (daha sonra göreceğimiz gibi) bir çözüm sunmaz: Kendilerini tekrar ederek başka farklar üretecek olan diğer yenilikleri geçici olarak yaratmak için başka çözümler bulmak gerekir ve döngü yeniden başlar. Bu, tek başına iktisadi faaliyetin realizmi ele geçirmesini sağlayan backbeat¹², temel ritimdir. Bir iktisat bilimini kurmak için izlememiz gereken şeyler “halet-i ruhiye” ve “mantıksal çekişmeler”dir.

Satıcıdan müşteriye, müşteriden satıcıya, tüketiciden tüketicie ve üreticiden üreticiye rekabet eden veya etmeyen sürekli bir his aktarımı –konuşmalar, gazeteler, örnekler aracılığıyla inanç ve coşku mübadelesi- vardır ki bu ticari mübadeleden önce gelir, genellikle ticari mübadeleyi mümkün kılar ve koşulların belirlemesine yardımcı olur.

Öncülleri ve çıkarımları aslında iktisadın bütün özü olan *pratik kıyasları* oluşturan insan ve varlık bağlan-tılarını ve argümanlardan oluşan varlıkları tanımlayan vektör ve tensör kumaşı, Tarde'in tamamen yenilikçi karakteri işte burada yer alır.

İster otoriter telkinle ister kanıt ile olsun, düşüncele-rimizi (malların mübadelesinin tek taraflı başlangıcı olan varlık bağışına eşdeğerdir) sadece ölçülebilir ve nicelleştirilebilir yönleriyle sunmamız halinde başka-larına iletebiliriz. Eğer bu, değer yargılarımızı başka-larının kafasına kanıtlar aracılığıyla yerleştirme soru-nu ise iyi kötü açık bir kıyasa, yani türler ve cinsler arasında veya cinsler ve türler arasındaki iki düşünce arasında kurulmuş bir ilişkiye ihtiyacımız olur ve bu, birinin diğesinde içerildiği, yani benzer olan veya ben-zer olarak algılanan (belirsiz veya belirli ama gerçek) aynı tür şeyleri, diğesinin, yani genel önermenin kap-sadığı ve içerdiği anlamına gelir.

Tarde'a göre, -bizim açımızdan çok zor olmayı sür-düren- iktisadi mesele gerçek bir güçtür çünkü retorik bir iktidardır: Bu gerçekten ikna, kıyas ve kanaat soru-nudur. Ya da bunun yerine, retorik onun içinde sadece iktidara ulaşır çünkü deyim yerindeyse taneciklerin de-ğerlendirme ve hesaplama yetilerine nüfuz eder. Bunun nedeni, "hesaplanabilir güçlerin" arka planının yani he-sabi cihazların, metrolojik zincirlerin dahil edilmesinin neredeyse üretim güçleri haline gelebilmesi yani edim-sel, açıklayıcı bir kapasiteye sahip olabilmesidir. Çünkü tanecikler daima hesaplanır ve küçücük protezler olan

hesabi cihazların herhangi bir şekilde eklenmesi değerdendirmelerde böylesine müthiş bir artışa yol açar. Tarde'in zekâsı, hesaplamaların birbirini sarmasına, teori ve doktrinin belirleyici rolünü eklemesinde yatar.

Onun keskin zekâsı, hiçbir yerde, yaygın olarak tartışılan "adil fiyat" konusunda olduğundan daha iyi görülemez. O, hiçbir zaman "gerçek fiyat" ile farkını belirlemek için doğaya –doğal yasalara- başvurmanın mümkün olduğunu düşünmedi, bununla birlikte bu fiyatı tanımlamak için sadece piyasaların nesnelliğine başvurmayı da düşünmedi.

İktisatçılar, doğal veya normal fiyatı en özgür, en dizginlenemeyen rekabete yol açan fiyat olarak görürken, böyle yaparak sıkıcı adil fiyat fikrini bertaraf edeceklerine inandılar. Gerçekte tüm yaptıkları, bu şekilde gerçek fiyatları, genellikle en güçlüünün acımasız yasaları altında oluşturulmuş en kötü olanları tamamen meşru hale getirmektir. Ve sorun, onu inkâr ederken adil fiyatı düşünmenin bilinçsiz bir yöntemi olan şeyleri bu şekilde görme yönteminin, aslında oldukça üzücü bir şekilde gerçek fiyatı etkilemesidir. Herkes, eski iktisatçıların eserlerine dayanarak, fiyatın "arz ve talep serbestliği" tarafından otomatik olarak belirlendiğinin bizzat adalet olduğuna ikna olduğunda, bu yaygın inancın kamu vicdanının başka zamanlarda reddedeceği fahiş veya çok düşük fiyatların itirazsız, hatta genel kabulle yerleşik kılınmasında rol üstlendiğine hiçbir şüphe yoktur.

Tarde için bilim her zaman sadece bilmekten daha

fazlasını yapar: Kendini dünyaya katar, onu içerir, onu sarar, başkaları için kolaylaştırırken çeşitli noktalarda zorlaştırır -ama “rahatsız edici” sosyal adalet fikrini yani ahlakı bertaraf etmek için onlara güvenebileceğimizi asla düşünmemeliyiz. Bir kişi, bilimsel iddia veya nesnel bilim ve şeylerin doğası aracılığıyla, iktidar mücadelelerini hizalamada başarılı olsa bile, milyonlarca fikir ayrılığının, değer yargısının, küçük farkların ve eleştirilerin herkesi “gerekçeli fiyat¹³” ve “adil fiyat” arasındaki ilişkiyi yeniden değerlendirmeye zorlayacağı gerçeği var olmaya devam edecektir.

Bunun yanında, her dönemin ya da her ülkenin fiyata dair sahip olduğu düşünce edimini nasıl yadsıyabiliriz? Eğer ahlaklılık ile yaşama rehberlik eden başlıca inanç ve tutkularla uyumlu olan üstün ve köklü davranış kurallarını kastediyorsak hangi tür tüketim için ahlaklılık bütünüyle yabancıdır? Ve eğer bu inançları ve sessiz veya bilinçli mükemmel toplumsal ve bireysel güçler olan baskın tutkuları bir tarafa koyarsak, politik ekonomide ne anlatırız?

Tutkulu çıkarları hiçbir şey sakinleştiremez. Nihayetinde, soğukkanlılıkla rasyonel ve mantıklı olan bireyler üzerinde hüküm süren, iyi bir yönetim ile yönetilen bilge bir ekonomiyi hayal etmek, hiçbir hayvanın, bitkinin, virüsün veya solucanın olmadığı ekolojik bir sistemi hayal etmeye benzer.

13 Justified price.

Sosyal Darwinizm, Ama Altüst Edilmiş Olanından

Şimdiye kadar anlaşılmış olması gerektiği gibi, bu model Hegel'den çok Darwin'in izinden yürür. 19. yüzyılın ikinci yarısının tamamının Darwinci olduğu ileri sürülebilir. Ne var ki Tarde, farklılığın metafiziği anlayışı sayesinde; Darwinizmin, Kayracılığa karşı nihai çarenin monadlara ilaveten el altından yapay bir yapı, bir ana plan, bir kesinlik, bir maksat eklenir eklenmez anında zehirli hale geleceğini –sosyal Darwinizme dönüşeceğini– derhal anlar. Hepsi buluş, çeşitlilik ve tekrarlama, ne var ki sonra gelenlere hiçbir plan, diyalektik, kesinlik rehberlik etmez. Bu kesinlikle bize yakın olan, her şeyden önce düzenlenenleri düzenleyenlerden ayırmaya başlamamamız gereken yaşamı ilgilendirir. Tarde, Darwinizmi yapay bir aşkınlık –evrimi bir yaratıcı, optimum, en uygunun doğal seleksiyonu olarak görmek– ekleyerek boğmayan, bu eklemeleri yapmadan “tescilleyen” on dokuzuncu yüzyılın ender düşünürlerden biridir. İşte gerçekten de Tarde'nin özgünlüğünün başka bir örneği: Ona göre doğallaştırmak her zaman “öznelararasılaştırmak” için edilgenleştirmek ve aynı sebeple iktisadi faaliyeti bilimsel iddialardan uzak tutmak anlamına gelir. Darwin'in zehrini nasıl çıkaracağını hemen görmesinin ve yaşamda, Amerikan ifadesini kullanalım, *akıllı tasarımı* görmeye dayalı olan ciddi hastalığa tek çareyi elinde bulundurmasının sebebi budur.

Biyolojinin yanı sıra iktisatta da mihenk taşının her zaman rekabet ve saldırganlık sorunu olduğunu iyi biliyoruz. Kurtların, tilkilerin, şempanzelerin veya

peygamber devesi böceklerinin hikâyeleri aracılığıyla iktisadi rekabeti meşrulaştırmadan (ya da meşrulaştırmamadan) aldığı hazzı dikkate alarak doğru Darwinist yanlış Darwinistten ayırt edilebilir. Tarde, istikrarlı bir şekilde, buluş ve adaptasyon arasındaki belirli bir anın dışındaki rekabeti yanlış anlamamıza her zaman engel olur. Bu konuda bir belirsizlik yoktur: iktisatçıların hepsi, tıpkı doğa bilimciler gibi yeniden gözden geçirilmelidir, böylece “doğanın” bize gerçekten ne sunabileceğini kavrayabiliriz.

Bu yanlış, şüphesiz iktisatçılarla sınırlı değildir. Bunu, geniş anlamda doğru olduğu kadarıyla, canlıların bitmez tükenmez mücadelesinde hayatın ilerlemesinin temel nedenini ve bireylerin toplu katliamlarında bizzat türlerin yaratılmasını gören paradoksal fikirle uzun zamandır başları dönen doğalcılardan ödünç almışlardır. Üstelik Darwin’in dehasının bu paradoksun sınırlarını zorlaması muhakkak iyi bir şeydir zira doğal seleksiyonun, o mükemmel eleyici temizlik maddesinin hiçbir şey yaratmadığı ve ayrı ayrı çeşitlemeler biçiminde açıklama iddiasında olduğu şeyin –canlı yenilemelerin- ve bu yaşam yaratılarının sırrının birbiriyle mücadele eden organizmaların dış sarsıntılarına bağlı olmak yerine döllenen bir yumurtanın gözle görülemeyecek derinliklerinde gizlendiği varsayımı hali hazırda genel kabul görmektedir (...) Var olma mücadelesi ve doğal seleksiyonun yavaş yavaş yayılmasının uluslar ve sınıflar arasındaki şiddetli arzu göz önüne alındığında neyin dizginlerini boşalttığını görmüyor muyuz? Bir toplum, Avrupalı devlet büyüklerinin

halihazırda uyguladığı ve teorisyenlerimizin peşinen meşrulaştırdığı güçsüzlere veya sömürge politikası ya da sınıf mücadeleleri adı altında yenilmiş olanlara karşı muazzam sayıda saldırıyı mümkün kılmak için, bu hipotezlerden uygun bir şekilde olsun ya da olmasın çıkarsanmış güç hukukuna doymalıdır.

Görebildiğimiz gibi, yaşam mücadelesinin doğallaşmasında en ufak bir rıza yoktur. Kendisine denk aldatıcı bir biyoloji görüşü ile meşrulaştırılan aldatıcı bir iktisadın ürkütücü sofizmine karşı aynı derecede infial yaratmak için insanların yarım yüzyıl, Polanyi'nin muhteşem çalışmasına kadar beklemesi gerekecekti. Ama Tarde, biyolojinin de yanlışlarını düzeltmek ve sadece iktisadi değil, *doğanın* kendisini de Kayracılıktan temizlemek istediği için Polanyi'den daha ileri gider:

[Yanlış] sadece zihni çarpıtmaya değil, aynı zamanda kalbi doğru yoldan çıkarmaya da meyyaldir. Bu esasen, insani olayların dokunduğu kumaşın arkasında iyiliğin kötülükten ve kötülüğün iyilikten gelmesinin tadını çıkaran, öldürücü nefreti, öfkeyi ve egoların kavgacı çekişmesini bağışlamada ve sağlıklı doğurganlıkta ve sevişmede açgözlülüklerde, inanç, ilgisiz olan ve yadsınan kötülükte bir tür Mephistocu, rahatsızlık verici bir ironi olduğuna inanmaya bağlıdır. Gerçekliğinden -öğretildiği gibi- acı duyulması gerekirken yanlış olduğu kanıtlanan ıstırap verici bir doktrinin kökü kazınmalıdır çünkü bu, övülen kötülüğün cesaretlendirilmesidir ve kendisi tarafından etkisiz kılınan cömert dürtüleri felce uğratar.

Her zaman düşüncelerle örtülü, sonuca etkisi olan bir yol izleyen bir sosyolojinin etkinliğini bir kere daha ölçmek mümkündür, tıpkı adil fiyat sorununda olduğu gibi: “Şiddetli isteği ortaya çıkarmak” ve “güçsüzlere veya mağlup olanlara karşı saldırı” gerçekleştirmek amacıyla bir “doktrin” –ve bu yüzden araştırmacılar, düşünürler, basın ve metrolojik zincirler olmalıdır. İnsanları hayvanların seviyesine getirmekten ziyade, belki de Tarde’in gözünde daha da kötü bir yere sahip şekilde, hem hayvanları hem de bütün canlıları ekonomizmin insanları getirmeye çalıştığı seviyeye getirdiği için doğal seleksiyona yönelik her zamanki eleştiriler gibi yatışmadığından daha da “üzücü” hale gelen bir doktrindir bu.

Eğer Tarde’in müsaade etmeyeceği bir şey varsa, savaşı ve en güçlü olanın hayatta kalmasını meşrulaştırmaktır: Bu reddiye insanlara olduğu kadar bitki ve hayvanlara da uygulanır. Bu, çatışmaların var olmadığı anlamına gelmez. Aksine, çatışmalar kitabın yarısını oluşturur. Kendisini, insanın alçaklığından kurtulmak için doğanın büyük barışından medet uman uyumlu bir ekolojinin hazzına hiçbir zaman bırakmaz. Çatışmalar her yeredir, onları hiçbir şey yönlendirmez; en güçlünün hayatta kalmasını garanti eden bir ideal yoktur. Diyalektik yoktur, Mephisto’nun olmasından daha fazla Kayra; şeytandan daha fazla Tanrı yoktur. Tarde açısından doğallaştırmak iktisadi faaliyeti düşürmek değil, aksine sadece mübadelenin *biçimini* değil malların *içeriğinin* açıklanmasını mümkün kılacak yaygınlaşma, çoğalma ve buluş düzeyine *yükseltmektir*.

Üretim Faktörlerinin Yeniden Dağıtımı

Aslında, doğanın iktisadının birbiri içine geçmesinin tasavvurunun bu Darwinci (ama ne sosyal ne de neo-Darwinci) biçimi Tarde'ı bir anlamda, kendi döneminde henüz biyoteknoloji ve biyopolitika olarak tanımlanmayan alanın dikkatli bir gözlemcisi haline getirir. Deyim yerindeyse hiçbir şey insanlığı, hepsinin alttan gelen buluşlar olduğu veri iken, bir nihai hali olmayan –ve artık çoğul olan- bu doğalara bir son eklemekten alıkoyamaz!

İnsanlığın, henüz belirli bir bilinçliliğe sahip olmaksızın gittiği ideal son, gezegenin bütün bitki örtüsü ve hayvanlarının en iyilerini kullanarak, insanların serbestçe peşinde koştuğu sonun ta kendisine doğru ortak bir amaçlar sistemi içinde birlikte çalışan, canlıların uyumlu bir birliğini oluşturmak; ve buna ek olarak bütün güçleri, bütün inorganik maddeleri ele geçirmek, basit anlamda, hayatın yakınsayan ve uyumlu bütün sonlarına tabi kılmaktır. Politik ekonominin temel kavrayışlarının ne ölçüde yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini anlamak için bu uzak sonucun bakış açısına dayanmak gerekir.

Bu, Tarde'in *Psychologie Economique'de* kendine yaptığı tashihtir. Tarde, iktisadi faaliyeti taneciklerin evrensel akışına katarak, iktisadın buluşlarını, doğanın buluşlarının geliştirilmesinden daha farklı bir şey olarak anlamanın mümkün olacağına asla inanmaz. Ona göre, üretim faktörü ilkesi nedir? Hiçbir şeyin tek biçimli hale getirilmediği bu doğanın sayısız buluşuna insan buluşlarının bağlanmasıdır.

Bu sadece zenginliğin yeniden üretimi midir? Olabilir, ama bu yeniden üretimin ayrıntılı bir incelemesini gerçekleştirmek şartıyla. *Toprak, sermaye ve emeği* ayırt etmek bizim için pek aydınlatıcı değildir. Eğer bu şeyleri derinlemesine araştırırsak farklı tekrarlamalar aracılığıyla kendi kendilerine çözümlendiklerini görürüz. Toprak, eğer, birbirini birbiri aracılığıyla etkileyen, bir kısmı ısı, ışık, elektrik, kimyasal bileşenler ve maddelerden oluşan ruhani veya moleküler titreşimlerin yayılan tekrarlamalarına dayanan, ve diğerleri ise – aynı organik türe veya bahçıvanların veya yetiştiricilerin mahareti ile yaratılan yeni bir türden gelen nesillerin aynı derecede yayılan tekrarlamaları olan- ekilmiş bitkiler ve evcil hayvanların, fiziksel/kimyasal ve canlı güçlerin toplamı değilse nedir?

Tarde'ın doğallaşma problemini nasıl çözdüğünü görebiliriz: İnovasyonlara, tekrarlamalara, şeylerin birbirlerine adaptasyonlarına yaklaşılarak, onlara, kendi söylediği biçimiyle, yeni *alışkanlıklar* sunarak. Buradan çıkan sonuç, ki sermaye ve çalışma içerisinde üretim faktörleri aramada aceleci davranan günümüzün okuru için şaşkınlık vericidir, bunların hepsinin yeniden dağıtıldığını görmektir.

Emek, belirsiz olarak bir dizi öğrenilmiş, örneğin etkisi aynı zamanda sürekli yayılma eğiliminde olan çıraklık yoluyla öğretilen faaliyete mahkum edilmiş insan faaliyetlerinin bir toplamı değilse, nedir? Ve sermayenin kendisi bana göre, bazıları, mucitlerin gidecek genelleşmiş ve yaygınlaşmış entelektüel tekrarla-

masıyla aktardığı kişinin onları değerlendirdiği, belirli buluşların belirli bir grubu değilse nedir?

Tarde araştırmayı seviyor ama çalışmayı sevmiyor gibi görünür! 1902'de boş zamanın, kafelerin, sohbetin, modanın, hediyelik eşyanın ve turizmin medeniyetini göklere çıkarır. Bıkkınlık ve mekanizasyonun demir yasasının yürürlüğe girdiği, yakında iş bölümü yasasının ortaya çıkacağı tam o anda, Tarde, aylaklığı, aylak sınıfların gevezeleğini, dönüp dolaşıp geldiği en sevdiği konu üzerine aşağıdaki dikkat çekici paragrafta olduğu gibi, öve öve bitiremez: Asli bir üretim faktörü olarak muhabbet.

Muhabbet, iktisatçı için fazlasıyla ilgi çekicidir. İnsanlar arasında sözlü, yazılı, basılı, telgrafla veya telefonla sözcük mübadelesinin eşlik etmediği hiçbir iktisadi ilişki yoktur. Bir yolcu, dilini bilmediği ada halkı ile ürünleri mübadele ettiğinde bile, bu takaslar sadece dilin sessiz bir formu olan işaretler ve el hareketleri aracılığıyla gerçekleşir. Peki, buna ek olarak, konuşmanın sayesinde sonuçlanan bir ticaret tarafından karşılıklı olarak sağlanan üretim ve tüketim –satış ve satın alma- ihtiyaçları nasıl ortaya çıkar? Çoğu kez, satın almak veya üretmek için yeni bir ürün fikrini ve bu fikirle ürünün niteliğine veya gelecekteki getirisine güveni ve nihayet onu tüketme veya üretme arzusunu bir muhataptan diğerine yayan muhabbetler sayesinde. Eğer insanlar hiç muhabbet etmeseydi, ticari malların yayılması -neredeyse her zaman- zaman kaybı olurdu ve yüzbinlerce tanıtım borazanı boşu

boşuna çalışıyor olurdu. Eğer Paris'te muhabbet sadece bir hafta için dursaydı, mağazalardaki satış sayısındaki olağan dışı düşüş aracılığıyla kendisini hızla gösterirdi. Sonuç olarak, üretimde –dolaylı olmasına rağmen- ne tüketimden daha güçlü bir yönetici, ne de bireylerin aylaklık zamanlarındaki gevezeliklerinden daha güçlü herhangi bir faktör yoktur.

Marx bu argümandan hoşlanmazdı. Kesinlikle, ama günümüzün en narsistik bloglardaki en ufak durum farklılıklarını çok hassas mekanizmalar ile hesaplayan viral pazarlama uzmanları buna ne derdi? Burada yine, Tarde, kendi döneminde mümkün olmasını çok istediği nicelleştirmenin mümkün olduğunu kanıtlayacak araçlara sahip değildi ama bugünün genel sayısallaştırması artık onun ilk hipotezine geri dönmesini belki de daha avantajlı olarak mümkün kılmakta.

Sermayenin Eğilimleri

Maddi altyapıların sert gerçeklerini tersine çeviren, şok edici bir değer değişimi mi? Tarde aslında hiçbir şeyi tersine çevirmez çünkü ona göre ne altyapı ne de üstyapı vardır. Çünkü inanç ve arzunun göze hemen çarpmayan çeşitlilikleri içinde değerın gerçek kaynaklarını görerek, üretim faktörlerini daha evvel yeniden dağıtmıştır. Çok az abartarak, iktisattaki her şeyin yüzeysel, ahlaki, irrasyonel, zekâ ile ilgili olduğunu söyleyebiliriz. İkna olmak için Tarde'in sermaye tartışmasını okumalıyız:

Bana göre, sermaye nosyonu içinde birbirinden ayırt edilmesi gereken iki unsur bulunmaktadır. Birincisi, asli gerekli sermayedir: Yani, belli başlı buluşların ta-

mamı, şimdiki zenginliğin birincil kaynaklarıdır; ikincisi, tali, az ya da çok yararlı sermayedir: Yani, bu yeni hizmetler aracılığıyla diğer yeni ürünlerin yaratılmasını sağlayan bu buluşlardan türeyen ürünlerdir.

Bu iki unsur, bir bitki tohumunda çekirdeğin onu çevreleyen, bizim çenек dediğimiz, küçük besin sağlayıcılardan farklı olması gibi, aşağı yukarı aynı şekilde farklıdır. Çenекler vazgeçilmez değildir; onlar olmadan üreyen bitkiler vardır. Çenекler sadece çok yararlıdır. Zorluk, tohum açıldığında görece daha büyük oldukları için çenекleri fark etmek değildir. Küçük çekirdek onlar tarafından gizlenir. Sermayeyi sadece daha evvelki ürünlerin tasarruf ve birikimi olarak gören iktisatçılar, tohumu tamamen çenекlerden olmuş bir şey olarak gören botanikçilere benzer.

“Çenек sermaye!” Lenin’i Zurich’de Tarde’ı okurken ve bu anlamsız botanik ve pastoral görüntüye gürültülü bir şekilde gülerken düşünebiliriz. Bu, devasa elektrikli çekiçlerin görüntüsünden, tüten fabrikalardan, atölyelerden, grevlerden ve zamanında devrimcilerin ruhlarını ateşe veren barikatlardan ne kadar uzaktır. Ama durun! Bekleyin! Hikâye henüz bitmedi. Bugün endüstriyel harabelerin paslı kalıntılarının önünden geçen veya devrimlerin kurbanlarının anısına dikilen anıtların önüne çiçek bırakanlar, Tarde’a göre “ikincil sermaye”yi “asli sermaye”den neyin ayırdığını daha büyük ilgi ile okumalıdır.

Kısacası, yeni bir motorun üretimi için kesinlikle vazgeçilmez olan tek şey, bir motorun parçalarının na-

sıl üretileceğinin ve ondan önce o parçaların yapıldığı maddelerin nasıl elde edileceğinin ayrıntılı bilgisidir. Her biri büyük ya da küçük bir buluş olan bu düşünce demeti, varlığını bilinen ya da bilinmeyen bir mucide borçludur, bu buluşlar demetinin tamamı bir beyin içinde bir araya getirilmiştir: Eski ürünlerin -bunun aslında, okul eğitiminin meyvesi olan zihinsel bir ürün olmasından dolayı- bir motorun yapılması için zorunlu olarak gerek duyulan tek kısmıdır. Ve herhangi bir unsurun üretimi için de aynı şey söylenebilir.

Elbette, geçmişin bu entelektüel mirası ile baş başa kalan birey, ne tohumlara ne arza ne de araçlara sahip olacağı için, tarımsal veya endüstriyel işleri gerçekleştirebilmek için acınacak koşullarda olurdu. Ne var ki onun önünde sonunda üretmesi imkânsız olmazdı, halbuki tasarruflar aracılığıyla toplanmış ve biriktirilmiş tohumlar veya en verimli maddeler ve en mükemmelleştirilmiş cihazlar sağlanırken aynı zamanda öncülüğünü yaptığını iddia ettiği endüstrinin sırları veya kalkıştığı ekim faaliyetinin yöntemleri hakkında bilgi sahibi değilse, varsayılan bütün sermayesine rağmen üretim güçsüzlüğüyle karşılaşacaktır.

Bu çalışmadan bir yüzyıl sonra kendimizi “bilgi toplumları”yla boğuşurken, küreselleşme ile yüzleşirken, teknik araştırma, politika, yenilik ile ilgili önemli sorularla çevrilmiş olarak ve canlı varlıkların en içten yeteneklerine nüfuz etmeye başlarken bulan bizler, sermayenin kendi imajının tepeden tırnağa değişmesi gerektiğini anlarız. Şüphesiz, Tarde çekirdek-sermayenin

tam karakterizasyonu ile ilgili tereddüt içindedir. Ama her seferinde onu ilgilendiren şey, çekirdek-sermayenin zaman içinde değişebilmesi, farklılaşabilmesidir.

Tarde'ın sermayenin çekirdek özelliğini tanımlamak için ileri sürdüğü farklı itirazları düşünelim. Her şeyden önce, sermaye ve emek arasındaki ayrımı yeniden tanımlar: "Esas itibariyle sermaye ve emek arasındaki ayrım böylece bir model ve onun kopyası arasındaki ayrıma dönmektedir." Emegi değerın aslı kaynağı olarak görmeye çok alıştığımız veri iken bize çok tuhaf görünen bu ayrımı daha açıkça görmeye çalışalım.

Eğer sermaye model ve emek onun kopyası ise bu, Tarde'ın neyin tekrarlama kategorisi içinde olduğunu neyin yenilik kategorisinde olduğundan net olarak ayırmak için, çalışmayı en basit anlamıyla anlamasından ötürüdür. Çalışma ham bir güçtür, belirli niteliklerin olmadığı ve kendi hareketlerindeki farklılıkları etkileyemeyen bir eylemsizliktir. Onu etkileyen herhangi bir değişiklik dışardan gelir. Böylece, insanın indirgenemezliğinin alameti farikası olarak çalışma sosyologları tarafından methedilen buluşun eseri, hali hazırda farklı bir düzen içindedir: Bu ham gücü kendi çevresine göre şekillendiren ve kendi alışkanlıklarını sürdürecekt şekilde ayarlayan çok sayıda operatörü zaten içerir. Bildiğimiz en taklitçi emek bile tedavülde olan ve aslında muhalefetin, küçük, başlangıç niteliğindeki kararları olan küçük yeniliklerin sürekli bir üretimine ihtiyaç duyar. Tek başına emek, zıt farklılıkları asla ayırmaz ve etkilemez: Tek başına sadece kendisini tekrarlayabilir ve tüketebi-

lir. Bir model ile donatıldığında engellerin üstesinden gelmek için yolunu değiştirir ve uzatır. Tarde'ın buluşun eserini saf bir eğilim zannetmemek yerine bunu, bir ağ içinde ve ham gücün itirazlara göre harekete geçmiş aktif modellerle iç içe geçmesini görecektir cesareti vardır. Tarde, bu modellerle yakından ilgilenir.

(...) Eğer hiçbir araca sahip değilse, çalışma alanındaki işçi daha basit aletler veya parmaklarını bile kullanarak bunları üretecektir; boyalardan veya fırçalardan mahrum kalan bir ressam resimlerini yapmayı başaracaktır ama önemli olan tek bir şartla: Hem işçinin hem de ressamın, onları hiç görmemeleri veya onları yapılırken hiç görmemeleri halinde icat edemeyecekleri, model olarak alacakları aletleri ve üretimi zaten görmüş olmaları şartıyla.

Ham bir güç olarak emek, dolayısıyla güçlü bir şekilde “çenек sermaye”ye -tali, ikincil sermayeye- benzer. Bu iki tür, yörüngelerinden kendiliğinden sapamama özelliğini paylaşır. Onların özerklik eksikliğinin nedeni nedir? Nedeni, çelişkili bir biçimde bunların, yön değiştirmekten aciz olduğu anlamına gelen *çok saf* eğilimler olmasıdır. *Özerklik sadece uzlaşmalarla*, tutarsız müdahalelerin sonucu olan varlıklarla *ilgilidir*. Yalın, sade çalışmanın ham gücü, benzer bir itirazın önceki bir çözümünün örneğinden oluştuğu zaman bir farklılık gerçekleştirilebilir. Atıl bir madde kendisini bir üretim tekniğine bağlanmış olarak bulduğunda, bizi tam anlamıyla sermayenin çalışmasına getiren bir *animasyon* süreci gerçekleştirilir. Tıpkı ham emek gibi, çenек sermaye

bir düşünce alıştırmasıdır, aslında iktisat antropolojisinin alanında bulması zor olan her iki kategoriye de girebilecek bir kavramdır. Uygulamada, bu her zaman karşılaşılan bir bileşiktir. Fakat bu, bir kez daha, Tarde'in sermaye –ve göreceğimiz gibi kapitalizm- nosyonlarının çok hızlı şekilde bir noktada buluştuğu büyük kavramsal eğilimlere işaret etmedeki analitik gücünü gösterir.

Zor fakat aydınlatıcı paragraflarda Tarde, bireyleşmeyi, dalgalanma ve filizlenmeye benzetir. Bir dâhi olmak ve bir ruşeym¹⁴ olmak genellikle birbirine karıştırılır. Bu, bir ruşeymin, dâhinin etki ve taklit dizilerinin keşimi olarak yeniden tanımlanması gibi, bir ruşeymin dalgalanma olarak yeniden tanımlanmasıdır. Tarde, zaman zaman, tıpkı “beşeri sermaye” ifadesini girişimcilerin zihinlerindeki yenilikçi yetenek ile birlikte kullandığı zaman olduğu gibi, ruhu ruşeym ile tanımlar. Ancak, Chicago Okulu'nda Gary Becker'in şahsında züriyetini iyi bildiğimiz beşeri sermayenin ekonomistik bir okumasına karşı, Tarde, sınırları ayıran çizgiyi çeker. İktisadi eyleyenin ruşeymin farklılaşacağı tek alan olmadığını yinelemek gerekir. *Homo Economicus*'un farklılaştırmanın en güçsüz hali olduğu bile söylenebilir: Maksimizasyon düsturuna bağlı olarak, değişiklik göstermek yerine muhakeme etmek ve tekrarlamak ile yetinecektir. Eğer biri iktisat yazınında filizlenmenin bir örneğini bulmak isterse, John Maynard Keynes ve Joseph Schumpeter'in çizdiği girişimci portrelerine bakmalıdır. Dolayısıyla ruşeymin neden olduğu sermayenin bu yeni teorisinin çifte bir okuması olacaktır. Bir taraftan, Tarde'in *tered-*

14 Germ.

düet içindeki çıkarını (onun daha erken dönem yazılarında bulunan) izleyen, bir dalgalanma kaynağı olarak sermayeye sahip oluruz. Modern bilimlerin tarihçi ve sosyologları arasında standart hale gelen bir ifadeyi kullanmak gerekirse, bu, kelimenin tam manasıyla *olmakta olan* sermayenin bir çalışmasıdır.

Ancak, ruşeym-sermayenin ortak çalışmaya dayalı kökenini ve devrimci yönünü minimize eden olası başka bir okuması vardır. Böylesi bir okuma, bunun yerine, muhafaza edilebilen ve bir kuşaktan diğerine aktarılabilen nihai bir ürün olarak ruşeymi vurgular. Böylece ruşeymin *olası* karakteri kaybolur. Bunun yerine öne çıkan şey, sermayenin filizlenmiş formu ve onu taşıyan iktisadi örgütlerin hafıza kapasitesi arasındaki yakın ilişkidir.

Bir insanın iktidar bilgisini arttırabilecek bir keşif veya bir buluş veya her ikisi, kendisini her zaman ya içimizde, sinir veya kaslarımızın hafızasındaki duygusal bir klişe, edinilmiş bir alışkanlık, bir nosyon, bir yetenek olarak ya da dışarıda, yani bir kitapta veya makinede belli eder. Bir kitap sadece beynimizin bir uzantısı ve ekidir; bir makine fazladan bir uzuvdur. Bir kitabın dışsal bir hafıza olduğunu ya da bir hafızanın, iç benliğimizde gizlenmiş, istenen anda gözümüzün önüne gelen, bir tür görünmeyen kütüphane görevlisi olan içsel bir kitap olduğunu söyleyebiliriz. Benzer şekilde bir makine dışsal bir yetenektir ve bir yetenek de içsel bir makinedir (...) Eskinin zanaatkârının farklı ve çoklu becerileri, uzun süreli çıraklıkları ve belirli alışkanlıkları yavaş yavaş edinmeleri, son makinelerin

yapılmasıyla birlikte bunların hepsi büyük ölçüde işe yaramaz hale geldi. İkinci olanlar, bu yeteneklerin ve bu yeteneklerin sergilenmesini sağlayan organların olağanüstü artması ile birlikte görünen projeksiyondan daha fazlası değildir. Bu makinelerin yok olması yeteneklerin canlanmasını sağlayacaksa, örneğin matbaanın ortadan kalkması kaligrafları ve tezhipçileri geri getirirse veya tekstil atölyesinin ortadan kalkması eski çıkırıkları geri getirirse, bu yeniden doğmuş yeteneklerin yok olan makinelerin basitleştirilmiş ve sadeleştirilmiş yeniden tecessümü gibi olacağını söylenebilir.

Aletler ve hafızalar bu nedenle ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlıdır. Çok derin ve yüzeysel, içsel ve dışsal, doğal ve yapay hiç bir kategori Tardegil yeniden-okumadan kaçamaz. Tarde, ruşeym -veya gerekli- sermayeyi yeniden tanımlarken, çenek -veya tali- sermayeyi de yeniden tanımlar. Bu konu üzerinde iktisatçılardan daha hassas olmak pek zor değildir, çok baştan savma olan, ikincinin *ayrıştırılamayan önemsiz şeylerin* büyük bir yığını olarak görülen maddi sermayeyi ele aldığı tutumdur. Tarde'ın yenilikçi düşüncesi, hiçbir yerde, doğa ve sanat dünyalarını karşılıklı okumasından daha belirgin değildir. Aleti karakterize edenin ne olduğunu araştırırken bunu *direnç yokuşu* olarak tanımlar.

Hem el işi hem de fikri işler için kullanılan bütün aletler, bu not edilmelidir, sıvı veya gaz halindeki değil katı haldeki maddelerdir (...) Bu neden böyledir? Çünkü sadece direnç gösteren bir şeye dayanabilirsiniz: Ka-

tılık hem direnç hem de dayanaktır. Araç gereçler ve katılık, birbiriyle çok yakından bağlı iki fikirdir, öyle ki, zoolojik ölçeğin bir ucundan diğer ucuna, hayvan ve bitki yaşamında bile bu en sürekli bağlantıyı gözlemleyebiliriz. Canlı varlıkların aletleri her hücrenin ekleri veya uzantılarıdır. Bunlar oldukça hareketlidir ve genellikle oldukça dayanıklı bir kumaştan yapılmıştır ve bütün olarak organizmanın, her zaman bedenin geri kalanına kıyasla belirli bir katılığa sahip olan uzantılarıdır.

Aletlerin ve fiziksel sermayenin gerekli katılığının bahsinden sonra ruşeym ve çenek arasındaki gerilimi daha iyi görürüz. Tarde, sermayenin –buluş yapmaktan ve farklılaşmaktan vazgeçmeyen zorunlu olan ve her zaman alışkanlıklarına bağlı kalan ikincisi- iki formunun kaderini birbirinden ayırarak yeni bir varyasyon çeşidine dikkat çekmeyi mümkün kılar: Ruşeym sermaye her zaman buluşları (veya adaptasyonu) gerçekleştirirken çenek sermaye kendisine karşı çıkar. Ruşeym, yalnızca çok yönlülüğü ve yeni bağlantılar keşfetmek yerine durağan bir kural içinde donup kalmama –ve sürekli uyum sağlayarak karşıtlıkları engelleme yeteneği- ile hayatta kalır. Sabit sermaye, maddi sermaye asla çok şanslı değildir; bir paratoner gibi karşıtlığı çeker.

Zıtlıklar Ahenginin İktisadı

Tarde, insanlar ve metalar arasındaki birlikteliğin anlaşılabilirliğinden daha çok düzen ile ilgilenen bir iktisat teorisi tarafından oluşturulan sınırları bir kere daha geçerek insan-ötesi veya insan-üstü eyleyenlere arzular

bahşeder. Kitapların iktisadına dair mükemmel örneği bu yeni sermaye teorisi içindeki gerginliği açık bir şekilde gösterir. Tarde, varlık olarak kitabı, bir alıntılar ve referanslar oyunu vasıtasıyla dostlar ve düşmanlar, sempati ve tiksintiler yaratabilir hale gelen bir şey olarak tanımlar.

Ancak bir kitap, ister bir ürün isterse öğreti olarak, diğer kitaplarla ittifak yapabilir veya onlarla mücadele edebilir. Öğreti olarak görülen hiçbir kitap yoktur ki çoğunlukla kaynakçada belirtilen ve içlerinde kendilerini teyit ettiği ve tamamladığı için kendilerine özel yapılmış bazılarının olduğu söylenebilecek başka kitaplardan yapılmamış olsun. (...) Eğer, iktisatçıların metaların üretimi için gerekli koşulları araştırması gibi biz de kitapların üretimi için genel koşulları araştırırsaydık, üç üretim faktörü olan toprak, sermaye ve emek arasındaki, özellikle burada, muhtemelen, geçmişten gelen kıymetli düşüncelerin, birbirini izleyen keşif ve buluşların sürekli büyüyen mirası olarak yorumlanması gereken sermayeye ilişkin olan büyük ve öğretici dönüşümlerle uygulanabilecek meşhur ayrımı görürdük.

Kitap, bağlantıları tanımlamadaki ve toplamaları birleştirmedeki gücü ile ruşeymin görevine katılır. Bazı yeniliklerin başlatıcısı, bir öncü yapıldığında, bu, inovatif bir seri haline getirilebilir. Aynı zamanda, yıllarca süren uyku döneminden sonra yeniden keşfedilebilir ve gelecekteki araştırmalar için bütünlüklü bir alanı yeniden açabilir (tıpkı Tarde'in çalışması gibi!). Bu unutuldu-

ğunda, sadece tekrarlanan bir modeldir ve çenек-sermayenin bir örneğidir. Yeniden keşfedildiğinde ise, tıpkı düşük sıcaklıkta pasifleşen bakteri gibi işlemeye yeniden başlar. Yinelemek gerekirse, ruşeym ve çenек-şekilsiz madde metaforu tarafından yanlış yönlendirilmemek için dikkatli olmak gerekir. Tarde'ın iktisadı şöyle dursun, ontolojisinde dahi hiçbir şey şekilsiz değildir. Tarde'ın Leibnizci olması hiç tesadüf değildir: Her balıkta, içi daha fazla balıkla dolu olan gölcükler vardır ve bu böyle devam eder, *sonsuz* kadar.

Tarde'ın örneklerinin dolaşımına ve yayılma süreçlerine yönelik keskin dikkatinin standardizasyon ve patika bağımlılık nosyonları altındaki 1980'lerin iktisat literatüründe nasıl mevcut olduğunu fark etmek çarpıcıdır. Bu literatür iktisadi malların özel maddi niteliğini ön plana tekrar koymuştur. Bu malların uzak tutulan ve sürekli bir alandaki önemsiz (ve dolayısıyla esasen birbiri ile değiştirilebilir olduğu için dolaşıp durabilen) noktalar olarak modellere giren karakteristikleri, büyük ölçekli endüstriyel yayılmanın kaynakları olarak yeniden oluşur. Bu daha yakın tarihli iktisadi kuramlar, en özgün Tardegil sezgileri hepsini hep aynı şekilde formüle etmeksizin ele alırlar: Ekonomiye bir kaynak yüklemeksizin (nadirlik, maksimizasyon, faiz), daha ziyade bağdaşma ile uyuma, zıtlık ile ritimlere dayanan bir psikoloji tahsis etmek. İktisat, artık bir kaide veya nihai tesis şantiyesine dayalı değildir, bunun yerine yalnızca biçimin istikrarına bağlıdır. Bu bakış açısından hareketle geleneksel iktisat teorisinin ayrımları artık anlamlı değildir. Mikro ve Makro, bütün biçimlendirme,

koordinasyon, standardizasyon ve uyum işini gizleyen ve yeni uyarlamalar aracılığıyla belirli çatışmaları geçici olarak çözümleyerek sonlandıran iki gelişigüzel noktadır sadece.

“Kapitalist Bir Rejim” Hiç Olmamıştır

Tarde’ın üretim faktörleri üzerine tuhaf fikirlerinin tamamını kabul edersek, tarihimizde kapitalizmin yükselişinden başka bir şeyin gerçekleştiğinin farkına varabiliriz. Tarde, herhangi bir büyük yarılmanın, radikal devrimin veya epistemolojik kopuşun iktisadi tarihi alt üst etmek üzere gerçekleştiğine ve kapitalist su hidrayı¹⁵ meydana getireceğine inanmaz.

Bildiğimiz üzere, tarihsel olmayan ve bizim modern toplumumuzla sınırlı olmayan ama mantıksal ve evrensel bir ihtiyaçtan dolayı gerçekten biriken şey ruşeym-sermayedir, yani insan dehasının yok edilemez düşüncelerinin mirası. Bu noktadan hareketle, kapitalizm, toplumsal gelişmenin bir geçiş aşamasıymış gibi *kapitalist bir rejimden* bahsetmek, en uygunsuz, zihni bulandırması en muhtemel olan ifadeyi kullanmak olurdu. Bu fikri sermayeden doğan maddi sermayeye gelince, bu, devamlı olarak kendini yok etmekte ve yeniden üretmektedir ve John Stuart Mill’in sermayenin kendini savaşın tahribatından veya devrimden sonra yeniden oluşma hızına ilişkin değerlendirmesi sadece buna uygulanır. Ama sermaye her zaman yeniden oluşmaz. Biz onun, bir daha olmamak üzere yok oldu-

15 Ed. N: Torba biçiminde bir vücudu, ağız çevresinde birçok dokunacı olan bir tatlı su hayvanı.

ğunu gördük; ve giderek yoksullaşan çöküş halindeki ulusların sunduğu manzara, bizi, sermayeyi sürekli büyümeye zorlayan içsel bir zorunluluk olmadığına ikna edecek niteliktedir.

Peki, kapitalizm adı altında ne oldu? Hiçbir “içsel zorunluluk” bunu açıklayamaz. *Psychologie Economique*’de Tarde, geçmişle herhangi bir kopuş olmaksızın, şimdiye kadar açık olması ve artık salt nesnelleştirme ile karıştırmamız gereken taklit örgülerinin *yayılması* ve *yoğunlaşması* ve mütevellit *matematikselleştirme* ile kirlenme olarak tanımladığı başka bir olguyu vurgular. Mübadelelerin modası geçmiş cazibesinden ticari soyutlamaya asla hamle yapmayız. Dolayısıyla Tarde açısından, soyutlamada hiçbir artış yoktur, ne meta fetişizmi ne de tutkulara bir azalma ya da kayıtsızlıkta artış vardır. Geçmişten bugüne, mesafelerin daha fazla birbiri içine geçmesi, daha fazla bir iç içe geçme, inovasyon, üretim, ticarileşme ve iletişimdeki yeni tekniklerin daha girift dahiliyeti yoluyla geçmişten bugüne hareket ederiz. Bu, örneğin, kasaba tellalından modern reklamcılığa geçiş için doğrudur:

Bu evrimin, yani sesli reklamın yerini görsel reklamın almasının arkasındaki neden, görsel reklamın sesli reklamdan daha geniş bir alana yayılmasının çok daha mümkün olmasıdır. Gazete ilanlarıyla, duvar afişlerinin birçok örneği ile menzili durmaksızın yayılabilir, oysaki tellalların sayısını büyük ölçüde arttırmak zor ve maliyetlidir. Sonuç olarak reklam, ücretsiz ve kolay şekilde giderek daha geniş ve daha geniş bir erişim yö-

nünde gelişir. Sesli reklamların sayısı kent sokaklarında genel bir sağırlaşma ile sonuçlanmadan belirli bir sayının altına inemez, oysaki görsel reklamların sayısı, hafızalarda bulanıklaşsa bile, kendine özgü görsel karakterini kaybetmeksizin artabilir.

Burada yine, daha önce belirtilen, bir tarafta teknikler ve hesaplama araçları arasındaki bağlantıyı, diğer tarafta ise “*bağlantıların uzaması*” diye adlandırabileceğimiz bağlantıyı görürüz. Son bölümde göreceğimiz üzere kapitalizm, aslında Tarde’ı büyüleyen uçsuz bucaksız bir politik ve ahlaki problem yaratır ama modernite ve soyutlamanın ani feveranıyla tarihsel bir antropolojiye girmez. Fernand Braudel ve Immanuel Wallerstein’den önce, piyasaların antropolojisi bağlantılar ve güven sistemlerinin yayılması anlamında küreselleşmeye giden yol olarak kavranılıyordu. Bunların çeşitliliği uzatılabilir ama çıkarlar daha az toplumsal, daha az öznelerarası, daha az tutkulu hale gelemmez. Birisi bir toplumu “iktisadileştirebilir” ama onu ne rasyonalize ne de modernize edebilir. Gerçek şu ki Tarde, geleneksel piyasaların damarlarında Borsa’yı ve onun şaşırtıcı buluşlarını bile tanıdık alanlar olarak veya bunun yerine çok daha karışık, çok daha yoğun olan aynı öznelerarasılığa, *araçlara kadar* sunan yerler olarak tanımlamıştır.

Herhangi birisine, sadece mantıkla, olasılıkların nesnel ve akla uygun olarak hesaplanmasıyla, mantıklı düşüncelerin kullanımı için, *başkalarının etkisinde kalmadan* kendi kaderine bırakılan herhangi bir verili değerdeki belirli belirsiz ritmik dalgalanmaları, örne-

ğin İngiliz Borsası'nın son iki yüzyıl boyunca görülen dalgalanmaları meşrulaştırması için meydan okuyorum.

Eğer ekonominin neden her şeyden önce öznelarası olduğunu anlamak isterseniz, borsalara kafa tutmak zorundasınız! Orada bir soyutlama değil, aksine oradaki bütün spekülasyonun daha önce sözü edilen öznelarası ve psikolojik tartışmalar bakımından tam da bir spekülasyon sorunsalı olduğuna dair reddedilemez kanıtlar bulacaksınız. Güncel dünya finansal krizini anlamaya çalışan hiç kimse Tarde'in haklı olması gerektiğini inkâr etmeyecektir. Oysaki genel yakınma, finansın ekonomiyi çok soyut hale getirdiği, buna rağmen borsada ekonominin kafasının üzerine çalıştığı ama aslında ayakları üzerinde durmasıyla ilgilidir.

Piyasaların yaygınlaşması ve Borsa'ların kurulmasından önce buğdayın fiyatını acımasızca sabitlemek için vadeli satışlar yoktu. Örneğin Ancien Regime altında, verili bir bölgede veya verili bir zamanda buğdayın fiyatı buğdayın reel yetersizliği veya aşırı bolluğu tarafından mı belirleniyordu? Hayır. O dönemde insanlar yanlış bilgilendiriliyordu, kişi sadece bir köyün hasadını bilirken bolluk veya kıtlık, küçük komşu kasabanın pazarına getirilen buğday miktarına bağlı olarak değerlendiriliyordu. Bu, birkaç tekelin (gerçekten tıpkı bugün Borsa oynayan büyük bankerlerin olması gibi bu tür insanlar olduğu için) bir ya da iki kasabanın hasadını toplaması veya (büyük toprak sahipliği durumunda) kendi hasatlarını stoklaması için, yine

de, gerçekmiş gibi buğday fiyatında olağanüstü bir artış ile sonuçlanan tamamen yapay bir kıtlık görüntüsü yaratmaları için yeterliydi.

Burada iktisadi olanın toplumsal olana *gömülü olması* fikrinden ne kadar uzak olduğumuzu görebiliriz. Ve bu, Tarde'ın birçok sayfayı feda ettiği kritik bir nedenden ötürüdür: Değerölçerlerin yayılması ile birlikte iktisadi disiplin toplumsal olanın *hesaplanabilirliğini* değiştirir. İktisat, tutkuların ateşini ve öznelliğini azaltmaz: Ölçü aracılığıyla, onlara önemsiz bir ilave öngörülebilirlik sağlar. Eğer Tarde için Borsa teorisi fiyat oluşumu sorunu kadar önemliyse, bunun nedeni, fiyatın içinde, *belirsizlikten olasılığa* doğru tamamen psikolojik olan geçişi, muhasebe araçları ve hesaplama araçlarının yayılması ile kolaylaştırılan, güçlenen, basitleşen ve biçimlendirilen bir geçişi net olarak görebilmemizdir.

Bunun sonucu olarak toplumsal dünyanın matematikselleşme, iktisadileşme ve “finansallaşma” tarihi arasındaki paralel değerölçerlerin çoğalması sayesinde, bir belirsizlikten diğerine doğru yavaş yavaş hareket eder:

Matematiksel evrim, aritmetikten cebire, sayılar teorisinden fonksiyonlar teorisine doğru hareket ediyor. Parasal evrim, madeni paralardan (para biriminin bir tür cebirsel sembolü olan) kağıt paraya ve (bir miktar paranın bir eşya veya bir hizmet karşılığında trampa edildiği) meta ticaretinden (finansal menkul kıymetlerin birbiri ile değiştirildiği) borsa değerlerinin ticaretine doğru ilerliyor. Borsada, para ve nesnelerin toplamları arasındaki ilişkiler olan değerlerin kendisi,

birbirine kıyasla değerlendirilir. Bu ikinci-dereceden bir ilişkidir. Kota edilen değer ile kendilerini, birbirlerinin, belirli yasalara göre birlikte artan ya da azalan fonksiyonu olarak ifade ederler.

Tarde'ın, esasen bütün kitabını özetleyen şu cümleyi yazabilmesinin nedeni budur: “İktisat bilimini *matematikselleştirme* eğilimi ve onu *psikolojikleştirme* eğilimi, bana göre, birbiri ile çelişmekten uzaktır, bilakis birbirini desteklemelidir.” Artık, bilimsel incelemelerin sıradan ayrımlarının tamamını bir kenara bırakarak, Tarde'ın kendi iktisadi psikolojisinin konusunu nasıl böleceğini anlayacak durumdayız.

“Zenginliklerin üretimi” yerine iktisadi tekrarlama diyelim: Bununla, insanların benzer ihtiyaçlarının, benzer emeklerinin, bu emeklerin ve onların sonuçlarının daha çok veya daha az faydası ile ilgili olan benzer değer yargılarının veya benzer işlemlerinin yayılması açısından birbirleri ile kurdukları ilişkileri anlayacağız.

İktisadi karşıtlık başlığı altında, ihtiyaçları ve fayda ile ilgili değer yargıları arasındaki fark edilmeyen psikolojik çelişkileri açısından, rekabet, grevler, ticaret savaşları ve benzeri vasıtasıyla emekleri arasındaki daha belirgin çatışma açısından, insanlar arasındaki ilişkileri anlamak istiyorum. İçsel mücadeleleri ve isteklerin başka isteklere feda edilmesini varsayan fiyat teorisi de, maliyet-değer teorisinin tamamı da bu konuya bağlıdır. İktisadi uyum başlığı altında, yeni bir ihtiyacın tatmini veya eski bir ihtiyacın daha iyi tatminini sağlamak için onların eski buluşlarının işbirliği açısın-

dan veya halihazırda (açık veya örtülü iş ortaklığı, işin doğal veya yapay örgütlenmesi biçiminde) keşfedilmiş zenginliklerin yeniden üretimi göz önüne alındığında çabalarının ve emeklerinin insanların kendi aralarında kurdukları ilişkileri ele alacağım.

İktisat bu dönüşümü geçirdikten sonra, Tarde'in daha önce alay ettiği gibi, artık "sapkıntaş" olmayacaktır:

İnanıyorum ki, bir kişi, bu yeni modeli izleyerek politik ekonominin yeniden biçimlendirilme denemesini uygun bulursa, kendisine yabancı olanın ortadan kalkmasıyla, kendisine ait olanın ve zaten sahip olduğu şeylerin daha iyi dağıtılmasıyla, kendisine ait olanı iddia etmeyi ihmal ettiği şeyin edinilmesiyle neler elde edebileceğini görecektir. Politik ekonomi, hem daha net ve daha özlü, hem de sınırları daha belirgin ve daha başarılı hale gelecektir. Ve aynı zamanda, bilgi teorisine, iktidar, hak ve ödevler teorisine olduğu kadar estetiğe de uygulanabilecek üçlü sınıflandırmanın verimliliği ortaya çıkacaktır.

3. BÖLÜM

KUTSALSIZ İKTİSAT

Umuyoruz ki, okur artık yeni -ham, pişmemiş- bir iktisat kavrayışı edinmesini sağlayacak bir kitabın yabancılığına intibak etmeye hazırdır. Her şeyden önce, altta yatan herhangi bir yapının yönetmediği herhangi bir şey tarafından yol gösterilmeyen yörüngeleri takip etmeye alışmak zorunda kalacaktır, olgunun dışında olan, özellikle doğaya ait olmayan bir kuralın yönettiği hiçbir şey önceden ele geçirilemez. Bir kimse Darwinci, ama gerçekten Darwinci olarak, doğanın, Tarde'ın ellerinde, o zamana kadar hayat verdiği *kendi elini*, bu *görünen* veya *görünmeyen* elini kaybettiğini ileri sürebilir. Tarde'ın sosyolojisinin, metafiziğinin tamamı, mevzu iktisadi sorunlara yani –herhangi bir yerde, piyasada, doğada, Devlette var olan, politikanın artık uygulanmaması için güvenebileceğimiz bir uyum mekanizmasına- geldiğinde kökleri derin bir önyargı olarak görünen şeye karşı

isyan eder. Yine de Tarde'a göre bir kutsal¹⁶ yoktur; bu kitabının özüdür, her şeyin kendisine doğru yakınsadığı bir düğümdür. Sonuç olarak, sağ kanat veya sol kanat olmalarından bağımsız olarak iktisatçıların iktisadına güvenmek yerine bunun tersini yapmalıyız. Bunu nasıl yapabiliriz? Esasen ustalık, sanat ve buluş ile.

Politikanın Politik Ekonomiye Geri Dönüşü

Kitabın hem başında hem de sonunda argümanın en açık biçimini görürüz. Biz sondan başlayalım, *avant la lettre*¹⁷ yapılandırmacı diyebileceğimiz bu beyanname ile.

Adam Smith'in ve onun ekolünün politik ekonomisinin tamamı egoizmler, dolayısıyla Bastiat'ın iktisadi uyumları arasındaki eşanlı uzlaşma öncülüne dayanır. Soru, bu kişisel çıkarların kendiliğinden veya yapay olarak uyumu gerçekleştirip gerçekleştirmediğini bilmektir. Bu soru, kendi bütünlüğü içerisinde, bize çok sık ve dolayısıyla hayati ve radikal olan çıkarların çatışmasını gösteren, iktisadi karşıtlığı kavrayan herhangi biri için Smith'in sorusunun tersi yönde yer alır. Bundan şu sonuç çıkar ki, çıkarların uyumlulaştırılması yalnızca ustalık ile sağlanabilir ve buluşlar bu ustalığın kendisidir.

Bunun 1902'de, bizi bir asır boyunca serseme dönmüş şekilde bırakan Büyük Savaş'ın felaketinden on iki yıl önce, Rus Devrimi'nden on beş yıl önce, liberalizm

¹⁶ Providence.

¹⁷ İsmi henüz konmamış.

ve sosyalizm, Laissez-faire ve korumacılık –ki “neo-liberalizm” ve “küreselleşme karşıtlığı” formunda hala geçerli bir tartışmadır- tartışmasının tam ortasında yazıldığını hatırlayalım. Tarde, sosyal ve doğa bilimlerini birbirine bağladığı sürece sosyal teoriyi yenilediği için, nihayet, “ustalık” ve “buluş” ile ilgili bütün soruların en önemlisini sorabilir: Bu, “politik” kelimesinin “politik ekonomi” ifadesi içinde geri dönüşüdür, insanlar, fantezi biyolojisinin içine gizlice yerleştirilmiş “doğal yasalar” tarafından idare edilen maddi bir altyapının varlığına inandığı müddetçe açık şekilde imkânsız bir geri dönüştür bu.

Dolayısıyla, Politika ve Politik ekonomi arasındaki ayırım, mümkün olduğu kadar açık şekilde anlaşılır. Bir kişi, bir ulusun veya aynı çaba içindeki bir partinin istekleri arasındaki en güçlü işbirliğine doğru giden yolu arar; diğer kişi kendi adaptasyonlarının iki çok farklı yolunun en büyük ve en karşılıklı kullanılmasının yolunu arar.

(Toplumsal olanın kendisine ait bir etkinlik alanı olmadığı ama birliktelik ve bulaşıcılığın bir ilkesi olması açısından iyi bir neden olduğu için) tanımlanan bir sınır boyunca iktisadi olanın imparatorluğunu sınırlandıracak politik bir alan olmasından başka, iktisadi olanın toplumsal olana “gömülü olması” söz konusu değildir. Hiçbir etkinlik alanı yoktur: Yalnızca, her biri hesap makinelerinden –Borsa’nın ve istatistiksel bilginin derlenmesindeki her türlü fiyat etiketi üzerindeki fiyatlardan- olduğu kadar –her şekilde aylak sınıfların

gevezelikleri olan gazeteden telgrafa- iletişim tekniklerinden çok ya da az yararlanan birbirinin içine girmiş istek ve inançlardan yapılmış genişleyen bir yapı vardır. Aksi takdirde, *iktisat ve politika aynı nesne ile ilgilenir*, aynı yapıyı izler, aynı ağlar etrafında yollarını bulur, aynı etkilere ve aynı bulaşıcılıklara dayanır. Peki bunları nasıl ayırt edebiliriz? Yalnızca katkıda bulundukları örgütün türü ile: Politikacılar için “işbirliği”; iktisatçılar için “karşılıklı yararlanma”. Gerçekten onları ilgilendiren uyumlulaşma ile ilgili konuşabiliriz ama bu evrim yasası tarafından verilmez; bu çözümü kendi buluşlarımıza dayalı olan bir sorundur.

Sonuç olarak üretimin tüketime en iyi şekilde uyum sağlaması için, yani farklı üretim türlerinin birbirini mümkün olan en az şekilde engellemesi, birbirini mümkün olduğunca çok desteklemesi, ortak ulusal hedeflere mümkün olduğunca yakınsaması için bu kavramların her birinin kendisi içinde mümkün olan en iyi şekilde uyumlu olması gerekli değil midir? Kısaca, kendiliğinden veya iradi olarak, ve farklı türdeki ihtiyaçlar ve tüketimlerin kendiliğinden veya bilinçli hiyerarşileri içinde olabilecek en mantıklı ortak yönetim ve genel hayat plan türüne uyması için mümkün olan en iyi iş örgütüne gerek var mıdır? Bunlar zamanın başlangıcından beri toplumları tüketen ve hakkında bir dizi çözüm üretilen başlıca sorunlardır. Birincisi ile ilgili olarak, Antik Çağ’da bir köle çözümü, Orta Çağ’larda *manastır* ve *keşiş* çözümü, şimdiki zamanın *liberal* çözümü vardı tıpkı şu anda reçetesinin peşinde koşulan *sosyalist* ya da herhangi başka bir çözüm gibi.

Politikanın artık gerekli olmayacağı bir iktisadın gelişmesini hayal etmek faydasızdır, aynı şekilde iktisadın artık gerekli olmayacağı bir politikanın gelişmesini hayal etmek de faydasızdır. Sadece tutkulu çıkarları düzenlemenin ve bölüşmenin farklı yolları vardır. Arzu ve inançların birbiri ile iç içe geçmesinde her şey yapay bir örgütlenmenin nesnesi olmak zorundadır. Bunu herhangi birinin kontrolüne bırakamayız. Bir “yaşam planı”, “ortak bir yönetme planı” olabilir; sadece tek bir şey kesindir: Aşkın değil, içkin, rastlantısal ve planlanmış olacaktırlar. Ancak bu kısıtın, bu içkinliğin gücünü kavramak için kutsal sorunun kökenine, *akıllı tasarım* öğretisinin nihai kaynağına giden yolun sonuna kadar gitmemiz gerekir.

“Adam Smith Problemi” ve Tanrı Sorunu

Bundan böyle keşifleri politik hayatı meşgul edecek “kuşkusuz”lar -doğal bir bilime dayanmaksızın- nasıl bulunur? Politik ekonomide nasıl aynı derecede yaratıcı olunur? Aynı soruyu Tarde kitabının başında, birçok çarpıcı sayfada, Schumpeter ve Albert Hirschmann’ın yaklaşımlarından yıllar önce sormuş, yaygın olarak “Adam Smith Sorunu” olarak bilinen sorunu tartışmış ve her zaman yaptığı gibi bütünüyle özgün bir çözüm sunmuştur. Sorun bilinmektedir: Smith, iki çalışma arasında hiçbir bağlantı kurmazken *The Wealth of Nations*’ın yazarının aynı zamanda *Theory of Moral Sentiments*’in de yazarı olduğunu nasıl açıklayabiliriz? “Birisi onun, iki araştırma düzeninin içerisinde neredeyse hava geçirmez bir duvar olduğunu söyleyebilir.” Bütün iktisat

tarihçileri gibi Tarde de bundan dolayı şaşkındır.

Yine de şaşırtıcı olan Smith'in bu iktisat yazılarında psikolojiye yalnızca küçük bir rol vermesiyle birlikte kolektif psikolojiye hiç yer vermemesidir. Oysa intermental psikolojinin kaynağı ve temeli olan sempatiyi ilk araştıran Smith'in bizzat kendisidir. Nasıl olur da insanlar arasındaki iktisadi ilişkileri açıklamak için hassasiyetlerin karşılıklı uyarılmasıyla ilgili ince gözlemlerinden faydalanmaya hiç ihtiyaç duymaz veya fırsatı olmaz?

Peki Smith'in kendisi için çok açık olan, belirtmeye gerek bile görmediği bu Diğer Büyük kimdir? Tarde'in cevabı teolojik bir cevaptır:

İnsani olayların resmedildiği tuvalin ardında ilahi bir ressam, bütün insani budalalıkların ardında ilahi bir bilgelik görmeyi çok isteyen bir insanın egoizmi, benlik sevgisini, toplumsal uyumu örme ve güçlendirmeye son derece uygun kutsal bir işlevle donatılmış olarak görmede herhangi bir zorluk çekmeyeceğini anlayabiliriz. Dolayısıyla, bütün duygulanımları ve bütün yadsımları bir kenara koyarak politik ekonominin tamamını o ilke üzerine bina ettiğinde ve homo economicus'u çıkara indirgediğinde, ona göre bu Epikürcü ve materyalist bir nosyonun etkisinden kaynaklanmıyordu. Aksine, bu onun dindarlığının ve Tanrı'ya olan inancının doğal bir devamıydı. Egoist insanın ardında iyiliksever bir Tanrı vardı ve ilkinin egoizminin mazereti aslında ikincisinin ebedi iyiliğine düzyazıyla yazılmış bir ilahiydi.

Onun daha önce bahsettiği “görünmez alay”a Tanrı’yı eklemeliyiz. Artık, bu iktisadi bir antropolojidir ve en derininden bir iktisadi antropolojidir. Ama bu sadece insan kalbinin değerlendirmeleri ve ulusların zenginliği arasındaki bağlantının yenilenmesi koşuluyla uygulanabilen bir antropolojidir. Bencillik kutsaldır; kutsal olarak görülür. Buradan Tanrı’yı çıkarın ve her şey çöksün!

Ama bizim yüzyılımızda, Smith’in takipçileri ateistlerdir (...) Veya en azından, Tanrı’ya inanıyorlarsa bile, spekülasyonları bu inancın hiçbir izini taşımayabilir. Ekonomi politiği, farkına varmaksızın bertaraf ettikleri eski güvenilirliğini kaybeden, sistemin temeli olan kutsal fikrini terk ettikten sonra insanın saf bencilliği ve çıkar çatışması öncülü üzerine yerleştirmeyi sürdürmenin nedeni budur. Tercih edersek, onlar artık anlaşılamaz olan bu görüntüden cenneti çıkarmış veya artık hiçbir şeyi aydınlatmayan veya açıklamayan fenerin ışığını söndürmüşlerdir.

İktisadi “sistemin” “temeli” Tanrı’dır! Tarde’nin niyetini yanlış anlamayalım. Joseph de Maistre veya Louis de Bonald gibi on dokuzuncu yüzyılın çok sayıda tamamen gerici düşünürlerinden farklı olarak Tarde, herhangi bir şekilde ilahi yazgının korunması için kendimize inanmamız gerektiğini ileri sürmeyi arzu etmez! Onun anlatmak istediği çok daha ironiktir, çok daha derine iner, yaklaşımı bütün bilimsel iddialara karşı çok daha serttir: Smith’den sonraki ateist iktisatçılar sadece eğlence için ateist olanlardır. Onlar, her zaman teokratik bir düzenin ilkelerini savunan, ekonomi ve ahlak arasında-

ki ilişkiyi düzenleme görevinde olan Smith'in Tanrısını bertaraf etmiş görünür. Olgunun iki biçimi arasına hava geçirmez bir duvar yerleştirmeyi kabul ederler. El belki görünmez hale gelmiştir, ama o hâlâ, iktisadın yasalarından şikâyetçi olmaksızın o kurallara uymamızı tek başına sağlayabilecek olan Mutlak Güç Sahibi'nin elidir. Yanılgı derinleşmiştir ama en hayret verici olan şey, bunun iki yüzyıl boyunca işlemesi ve bugünden daha fazlasını sergilememiş olmasıdır: Üzeri çizilen, olumsuzlanan ve inkâr edilen bir Tanrı, hâlâ uyumun otomatik sağlanmasını düzenlemektedir.

Tarde'ın iktisatçılardan talebi bir parça dürüstlüktür: Eğer kendi optimumunuzun, uyumlarınızın, doğal yasalarınızın, değişmez demir yasalarınızın dinsel ve ilahi olmasını gerçekten istiyorsanız, Tanrı aşkına söyleyin! Ama Polanyi'nin ifadesiyle, bu "seküler dinin" arkasında, iktisadî sekülerleştirmiş gibi davranmayınız. Diğer bir deyişle, iktisat hâlâ kendisini nihai olarak materyalistik ve ateistik kılabilcek bir yaklaşımı araştırmaktadır. Tarde açısından modern iktisattaki her şey, üstünlük ve kutsallık mührüyle işaretlenmiştir. Tıpkı Nietzsche'nin bilim hakkında şüphelenmesi gibi: "Nasıl oluyor da hâlâ dindarız?"

Gelecek Sosyalizmin Muhtemel Yanlışı

Aynı dönemde, beyhude nesnellik iddialarının arkasına gizlenmiş olan sömürüyü açığa çıkarmayı ve her şeyden önce politik olanı iktisadın içine geri koymayı ve daha da güçlü bir şekilde yapmayı hedefleyen bazı sosyalist okulların mevcut olduğu itirazı da yöneltilebilir. Ancak

Tarde bu öğretileri iyi bilir; toplumsal sorun hakkında tutkuludur; Marx'ı, Darwin'i okuduğu aynı dikkatle okumuştur. Bununla beraber Marx'ın öğretisinin yayılmasına Malthus veya Spencer'in fikirlerinin yayılmasına olduğundan daha farklı bakmamıştır. Hiçbir zaman ideolojilerin sis perdesi arkasında kalan tartışmasız gerçeklerin varlığını açığa çıkaracaklarını düşünmemiştir. Tarde açısından, gerçek bilimi gizleyen veya onu ters yüz eden bir ideoloji nosyonundan daha yabancı olan bir şey yoktur. Eğer Marksizm yayılırsa, bu, taklitçi izlerin diğer biçimleriyle aynı mekanizmalar aracılığıyla olacaktır:

Eğer en farklı mesleklerden işçiler birliktelikler oluşturursa, bu yalnızca meşhur “sınıf mücadelelerine” bir bakış ile olur. Böyle bir birliktelik oluştuğunda bu, tıpkı matbaacılarınkı gibi kendini gösteren ve özel olarak bu görev için tasarlanmış olan profesyonel bir yapıdan olan işçilerin başlangıç niteliğindeki ve hareketlendirici propagandası aracılığıyla olacaktır ve tekrarlanan birleşmeler, hem saldırı hem de savunma üzerine dayanışma ile sonuçlanacağı için birçok kişisel etki ve tavsiye tarafından direnişin birçok unsurunun birbiri ardına yenilmesinden hemen sonra olacaktır.

“Sınıf mücadeleleri”, tıpkı “saf ve mükemmel piyasa” gibi, ekonominin temelini oluşturmaz. Bunun yerine iktisat disiplininin mümkün olan versiyonlarından birini oluşturur. Saf ve mükemmel piyasa için akademik dergiler ve makaleler gerekli iken sınıf mücadeleleri için gerekli olan “tekrarlanan birleşmeler” ve “propaganda”dır.

Tarde, her zaman olduğu gibi, bizi, bağlantı bağlantı ve birey birey ikna eden noktadan noktaya ağların dışına hemen çıkmamaya davet eder. Onun cömert olmakla birlikte affetmeyen Marksizm değerlendirmesini sunmasını sağlayan şey budur. Tarde, Marx'a tutkular ile ilgili yenilikçi olmasından dolayı, iktisatçıların bir kitap sayfasının ön ve arka yüzlerini ters yüz etmesini sorgulamamasına rağmen şans verir.

Sosyalist okullar, 1848'in Fransız okulları ve bugünün Alman okulları gibi politik ekonominin buzunu çözdü ve onu tutkulu hale getirdi; ve bunların politik ekonomi içine, bu arada temel nosyonlarda hiçbir şeyi değiştirmeden, yeni bir psikolojik unsuru yerleştirmeleri bu şekilde gerçekleşti. Bu öğretilere ilham veren tutku çoğunlukla değişti; ve kendisini oluşturan cömertlik ve nefretin birleşiminde, bu ikisinin oranları tersine dönmüş; Fransa'da öfkeliye ziyade daha cömert iken Almanya'da cömertten ziyade daha öfkeli olmuştur. Leroux veya Proudhon'u Karl Marx ile karşılaştırınız. Bu yoğun duyguların hâkimiyeti altında iktisadi teoriler daha renkli ve canlı hale gelmiştir ama aslında fiziksel yasaların görünümüne sahip olan eski nesnellik, somut formüllerin geometrik çıkarımı iddiasını sürdürmüş ve hatta buna önem vermiştir.

Marksistler eski diyalektiği, savaşın şeytani tadını, yani "bütün şeylerin temelini" bir kenara bırakmamış ve tarihte bir doğrultu, yapı, tasarım ve yasa olduğu fikrini korumuşlardır. Esas itibarıyla, bir aşkınlık, diğerinin yerini almıştır: *Tutkunun getirisi müthiş, içkinliğinki*

hiçbir şeydir. Uyumun Tanrısı, Hırısı ve Şeytanı her zaman kutsal sayılmıştır. Dolayısıyla, Tarde'in görüşüne göre, Marksizm bütün dünyaların en kötüsünü ileri sürmektedir: Tutkuların ve nesnellik iddiasının artması. Diğer bir deyişle, onun sayesinde, bilim adına, çok daha büyük ölçüde nefret etmeye başlayacağız! Diyalektik materyalizm adına işlenen suçlar, kapitalizm ile meşrulaştırılan suçlara eklenebilecektir. 1902'de mi? Kabul etmelisiniz ki bu hiç fena değildir.

Tarde'in argümanında ne nostaljik ne de gerici veya basitçe muhafazakâr olan hiçbir şey olmadığını belirttim. Tarde, sosyalizmin iktisadi *tutkuların* doğasını kökünden değiştirebilmesini büyüleyici bulmaktadır. Bu nedenle Tarde'in ilgilendiği başlı başına genel gidişatını onayladığı sosyalizm değil, daha ziyade hem teknik hem de muhasebe benzeri bir açıdan üretimi örgütleme zorluklarıdır.

İşin örgütlenmesi üzerine sosyalist bakış açısı politik ve iktisadi bakış açılarının tek bir bakış açısı içinde, ikincisinin birincisi tarafından içerilmesiyle, birleşmesi olarak ele alınabilir. Sosyalizmin özgünlüğü, bir ulus içinde birleşen insanların peşinde koşabileceği çok küçük kolektif amaçlara –vatanperver zafer, savaş, fetih, sınırların savunulması- gibi çabalarına fazlasıyla geçecek yeni büyük bir amacı eklemesinden oluşur: Bilinç ve işin sistematik örgütlenmesi. Bunun dışında, bu hedef gerçekleştiğinde, yeni bir ihtiyaç ve sonuç olarak yeni bir endüstri için kendisini geçerli ihtiyaçlar zincirine yerleştirmesi çok daha zor hale gelecektir. İş kendi

kendini örgütleyerek kendini kemikleştirecektir.

Tarde'ın sosyalizm ve özelinde onun Marksist versiyonu hakkındaki şüpheleri, gördüğümüz gibi, bütünüyle ahlaki ve politik hoşnutsuzluklara dayanmaz. Tarde, çağdaşlarının kendilerini ilgilendiren itirazların tamamının üzerinden geçer. Sosyalizme şans verir ve bütün teorinin en önemli noktasını inceliklerle belirler: Ekonomi iktisat tarafından *öngörülebilir* hale getirilebilir mi? Tarde için, hiçbir altyapının, kendiliğindenliğin, uyumun olmadığını, hiçbir doğal yasanın, kalkınma yasasının olmadığını; her şeyin iktisat disiplini besleyen ve metrolojik zincirlerden yayılan ölçüm araçları tarafından kolaylaştırılmış, koordine edilmiş, basitleştirilmiş, toplulaştırılmış ve bir araya getirilmiş maharet ve buluşlara dayalı olduğunu hatırlayalım. Bu, yalnızca, toplumsal olanın kendisini hem ölçülebilir hem de öngörülebilir hale getirdiği araçların güçlü bir yansıma süreci ile yaygınlaşması yoluyla olur. Artık, bir disiplin olarak iktisat, kendisini matematiksel hale getirirken çok şey yapabilir ama her yönden dışarı taşan ekonomiyi yalnızca biçimlendirebilir. “Geleceğin buluşu: Bütün hesaplamaların tuzacıdır; gerçekleşen bütün kehanetlere karşı beklenmedik olandır.”

Emeğin sosyalist biçimde örgütlenmesi sorunu, aslında, hem kesin hem de mükemmel olan fevkalade hızlı ticari istatistikler ve diğer bilgi araçları aracılığıyla, üreticilerin genelde aşağı yukarı varsayımsal olan tahminlerini kesinleştirebileceğimizi veya neredeyse kesinleştirip kesinleştiremeyeceğimizi bilmektir. Do-

layısıyla ne bir risk ne de bunun sonucunda patronun, mevcut riskleri için önemli bir telafi olan kârını ortadan kaldıran adaletsizlik veya zorluk ortaya çıkacaktır. Eğer doğanın ve tüketici taleplerinin büyüklüğünün üreticiler tarafından kesinlik içinde tahmin edileceği gün gelirse, işte o zaman Devlet, merkezi ve düzenlenmiş ulusal çalışmayı yukardan yöneterek onların yerini almayı ciddi olarak düşünür veya en azından işçiler, bu tür risklerin artık var olmadığı veri iken üstlendiği risklerden dolayı değil, kendi iş arkadaşları haline gelen ama daha zeki ve daha yetenekli bir iş arkadaşı olan ve haddi zatında daha yüksek ücret alan ve işin yaratıcısı olan patronlarının kârı üzerinde kendi haklarını iddia edebilir.

Sorun geçmiş zamanda olduğu gibi aynı yoğunlukta veya daha büyük yoğunlukta varlığını sürdürmekte olduğu için 20. yüzyılda neyi gerçekleştirdiğimiz hakkındaki şüphe etmemize neden olur, çünkü tutkulu çıkarlar artmış ve inanılmaz şekilde birleşmiştir. Devlet örgütlenmesinin eklentiler yığını ile sözleşme altına alınan alışkanlıklara atfedilen, neyin iyi ve neyin kötü olduğuna, verinin niteliğine, iyiler ve kötüler arasındaki anlaşmanın koordinasyonuna, öngörülebilirliğine dair risk paylaşımı sorunu, aslında politik ekonominin özüdür. Yine de eğer Tarde sosyalizmin bu sorunları çözebilme yeteneğinden şüphe ederse, bu, onun sistematik bir düzenlemenin erdemlerinden şüphe etmesi nedeniyledir:

Prensipte, bununla ilgili anlaşılamaz bir şey yoktur. Söylemeliyim ki, deneyimlere başvurarak, Devlet ta-

rafından genel ve merkezileşmiş bir iş örgütlenmesi hayali için çok az bir zemin olduğunu daha az düşünmüyorum. Şüphesiz, bütün yurttaşların ihtiyaçlarını düzenli bir ordunun gibi özen ve kesinlikle tahmin etmek asla mümkün olmayacaktır, buna rağmen, en mükemmel askeri tedarik örgütlenmesinin bile ne kadar kusurlu olduğunu biliyoruz. Bir gün geçmesin ki kendisini acı şekilde hissettiren gerekli malzemenin fazlalığı veya eksikliği ortaya çıkmasın. Kolektivist rejim altındaki, işlevi tamamen farklı bir şekilde karmaşılaştırılacak sivil tedarik sistemlerinden günlük olarak yakınmak için gittikçe daha çok gerekçemiz olacaktır.

Savaştan, savaşın iktisadından, ekonomi için ideal bir model olarak tam bir mobilizasyonu olan komünizmden daha karmaşık hiçbir şey yoktur. Elbette Tardé, kendi dönemindeki herkes gibi, onların görüşüne göre, müjdelenen ilk büyük küreselleşme dalgası olan koordinasyonun ve ebedi barışın geleceği ile ilgili fena halde yanılmıştı. Ve yine de, Ekim 1917, savaş sosyalizminden ne bekleneceğine dair bu tahmini gerçekleştirme görevini üstlendi. Eğer totalitaryanizmin tamamlamamış bir şey varsa, bu *totalizasyondur*.

SONUÇ

BÜYÜK CANAVARI KOVALARSANIZ DÖRT NALA GERİ GELİR

Konu iktisada geldiğinde agnostik olmak kesinlikle kolay değildir. Ne Smith, ne piyasanın mucitleri ne de sosyalizm henüz bunu başarabildi. Maurizio Lazzarato'nun başlığını kullanacak olursak, politika “buluşun gücü” olarak bilinmediği müddetçe iktisadın politika tarafından geri alınması ve dolayısıyla sosyalizm olmayacaktır. Piyasa'nın görünmez elinin, Devlet'in görünür elinin arkasındaki aynı yalın dünyevileşmiş figürü yani toplumsal Organizmayı, Büyük Canavar'ı daha ileri de-recede incelemeli ve anlamalıyız. Bu iktisadın öznesinin tam olarak kökenine inmek için boğuşmamız gereken şeydir.

Tarde'ı iktisatta bu denli yenilikçi yapanın ne olduğunu anlamak için onun sosyolojiye getirdiği yeniliği tam olarak kavramak gerekir. Polanyi tarafından bili-

nir hale getirilen iktisadi olanın toplumsal olanın içine “gömülü” olduğu fikir, toplumun önceki varlığını varsaymanın elverişsizliğine sahipti. Böylece kuramsal getirinin çok büyük olamayacağını anlayabiliriz: Ekonomizmden iktisat sosyolojisine geçerken yaşanmakta olan şey halihazırda kurulmuş olan bir yapının –yani altyapı ve onun yasaları- diğer bir yapıya doğru dönüş-mesiydi ve bu zaten mevcuttu: Toplum ve yasaları. Elbette, sözleşmelerin, ticaretin ve beğenilerin “ekonomi dışı” unsurları ile ilgili çok şey öğrendik, ama bu, bir bakıma bir yapıdan diğerine bir hareketti: Yine de Tarde’ın, zerrecikler yığınınındaki bir yapının bütün yasalarını önerdiği “karışıklık” –elbette, saf ve mükemmel piyasanın ve aynı zamanda Durkheim ve onun taraftarları gibi sosyologlarca kabul edilen toplumsal dünyanınkiler gibi- bütün yapıların çözülmesi gibi etkili bir sonucu ortaya çıkardı. Toplumun çözülmesi ile birlikte, gömülü olmanın bütün metaforları da kaybolacaktır. İktisat artık toplumsal olanın Procrustes¹⁸ “yatağında” yer almayacaktır, çünkü orada daha fazla yer ve bir kişinin daha başını koyabileceği bir yastık, tente veya yorgan yoktur.

Tarde, -ölümünden iki yıl önce College de France’da verdiği son derste- sonucu belirleyen bir metinde, piyasa aracılığıyla uyum fikri ile toplum fikrinin her zaman bir arada ve çok derinlerde olduğunu göstererek, bütün sosyolojik, iktisadi ve politik düşüncelerini bir araya getirdi.

18 Ed. N: Yakaladığı yolcuların kol ve bacaklarını, yatağa sığması için ya çekip uzatan ya da kesip kısaltan mitolojik varlık.

Dolayısıyla, toplumsal bir uyum ve özellikle psikolojik bir uyum tarafından öncelenmemiş ve hazırlanmamış iktisadi bir uyum yoktur ve insanlar arasındaki bütün birlikteliklerin kökeninde insanların fikirlerinin birlikteliğini buluruz. Bir anlığına henüz gözlemlenen olgunun felsefi anlamlılığına dikkat çekelim. Buradan şu sonuç çıkar ki, toplum bir organizma değildir; peki buradan onun üyelerinden ayrı olan bir gerçeklik olmadığı sonucu çıkar mı? Artık açık bir cevabı hak eden bir soru vardır. Eğer toplumsal bir organizma fikri savunulabilirse, bu, yalnızca, talihsiz bir ifade olmasına rağmen toplumsal gerçekçiliğin, bir başka deyişle toplumun, sadece belirli bir sayıdaki gerçek varlıklar olarak değil, gerçek bir varlık olarak görülmesi sayesinde mümkündür.

Totus out omnis? Bu soru henüz cevaplanmamıştır. Tarde mesleğe başladığı günden itibaren, hakikat türü olan Toplumu, onu oluşturan “hakiki şeylerin” hakikat türlerinden keskin bir şekilde ayırt etmek isteyenlere –Comte, Spencer, Durkheim’e– şiddetle karşı çıkmıştır. Bütün sosyologlar iki sıralı –Makro ve Mikro– bir hakikat görmek isterken Tarde sayfalarca tam da içten kavranan insan toplumlarının yalnızca tek bir hakikat sırası olduğunu hiç şüphesiz bildiğimizi kanıtlama konusunda ısrarcı olmuştur. Toplumsal yapı, bu *zihinsel şey*, hiçbir zaman toplu birliktelikler arasından aniden ortaya çıkmaz.

Ve yine de, veri bir toplumsal grup olabileceği kadar yakın, uyumlu olabilir, bir kimse şaşırtıcı birliktelik-

lerin ortasında ortak bir özün, gerçek ve sadece metaforik olmayan bir özün, koşulların muhteşem sonucunun *aniden* meydana geldiğini gözlemlemez. Şüphesiz, bütün bir grubu temsil eden ve kişiselleştiren bir birliktelik veya aksi takdirde her birinin bütünüyle eksiksiz bireysel bir gösterimini temsil ettiği az sayıda birliktelikler (Devletin bakanları) her zaman vardır. Ama bu lider veya liderler aynı zamanda grubun üyeleridir, kendi öznelerinden veya kolektif olarak yönettikleri öznelerden değil, kendi baba ve annelerinden doğmuşlardır.

Toplumsal teorinin başlangıcı zor olan bu *pons asinorum'u* üzerinden bir yüzyıl geçmesine rağmen bu, açıkça, bütüncüllüğe ve bireyciliğe karşı çıkan bir soru değildir. Görmüş olduğumuz gibi Tarde için, bir yerde bir birey olması bir yerde bir toplum olmasından daha doğru değildir. “Toplumsal gerçekçilik” yerine nelerin toplumsalı oluşturması gerektiği sorununa çözüm üretmek gerekir, çünkü “toplumsal gerçekçilik”, bizim, bir yüzyıl sonra, birey ve toplum arasındaki sözde karışıklıktan yararlanmayı hâlâ sürdürdüğümüz en *gerçekçi olmayan* çözümdür.

Yine de, bu kavrayışa en iyi destek, herhangi bir bireyden bağımsız olan, bireyleri halihazırda çizilmiş patikalar boyunca daha ve daha mükemmel politik, ahlaki ve iktisadi örgütlenmeye yönelten “doğal yasaların” keşfedilmesi olmayabilir mi? Böylece, laissez-faire öğretisinin organizma olarak toplumla daha fazla ortak özelliği olacaktır ve organizma olarak topluma

yönelen darbelerin öğreti üzerine yansımaları olacaktır. Eğer toplumların eşanlı olarak uyumlulaşmasına inanmakta haklı isek, toplumu bir birki veya bir hayvan gibi gerçek bir varlık olarak görmekte de haklı oluruz. Ancak, gerçekten, bu ilahi yazgının yanılığısı iktisadi bir bakış açısından daha çok ve daha çok yayılmaz mı? Konu politik bakış açısına geldiğinde, birinin gözlerini, bir devlet adamının güçlü elini doğru anda bulsa da bulmasa da; ulusların yükseldiğini veya düştüğünü, güçlendiğini veya zayıfladığını görmesi için açmak yeterli olur ve görünür bir yönlendirici olmaksızın insanları yönlendiren özünde var olan bir yön duygusuna inanmak artık mümkün değildir.

Laissez-faire'in karşısına müdahaleciliği, sosyalizmin karşısına neoliberalizmi koyan devler savaşının her iki tarafında sosyolojinin aynı ilkeleri ("organizma" fikri), aynı iktisadi ilkeler ("ilahi yazgı") ve aynı ahlaki ilkeler ("toplumların eşanlı uyumlulaşmasına inanç") yer alır. Başka türlü nasıl yapılabilir? Bir kimse bu "baştan çıkarıcı yanlıştan" nasıl kaçabilir?

Buna rağmen, çok uzun bir süredir baştan çıkarıcı olan bu yanlıştan, bir organizma olarak toplum yanlışından vazgeçmek bizim toplumsal bütünün bütün özel gerçekliğini, onu basit bir toplam olarak, toplulaştırılmış bireylerin sayısal bir ifadesi olarak görmek için inkâr etmemize yol açmalı mıdır? Hayır. Verilen anlamda doğa yasalarına ve en güncel durumdaki evrim formüllerine izin vermeyi reddedersek, her bireyin fikirlerinin mantıksal koordinasyonu, bireylerin bir

araya gelmesi ile alevlenen bir ihtiyaç olan ve büyüyen bir mantık ve kesinliğe doğru genel bir eğilim haline gelen herhangi bir toplumsal olgular kategorisinde olan ve her yerde düzensizlikten düzen yaratarak ve dünyaya kaosu getiren eylemlerin nihai koordinasyonu için çok ya da az akut ihtiyacı sağlarız.

“Dünyaya kaosu getirmek”: Bu bizim tutkulu çıkarlara önerebileceğimiz bir amaçtır. Diyalektik materyalizmin zamanında bilinir hale getirdiği doğal yasalar, “evrimsel formüller” yoktur, beklenen bir devrim yoktur –ama bu, bir kimsenin hoş postmodernizm beklentileri ile bütünlük ve kesinlik fikirlerini terk etmesi gerektiği anlamına gelmez. Tarde için gerçekten de bir “toplumsal bütün” vardır ve bu onu kendi çağdaşlarından, aslında *bizim* çağdaşlarımızdan ayıran şeydir ve bu onun kitabına eski zamanlardan kalma roman karakterini veren şeydir, ama bu toplumsal bütün, buluşlar, ustalık ve beceriler ile *inşa edilmelidir*. Bu *arkamızda* değil *önümüzde* durmaktadır. Ereğlilik aşkın ve dışsal değil, içkin ve içseldir. Etkin şekilde “dünyaya kaosu getirme” koşulu ile, basitçe bireyler, onların bir araya gelen ve ilişkilenen fikirleri ve tutkuları aracılığıyla “alevlenir” ve “daha mantıklı” hale getirilir. Diğer bir deyişle, bir dünya haline gelmek diğerleri arasında bir olasılıktır. Bununla ilgili kaçınılmaz olan hiçbir şey yoktur. Sonuç olarak, bu gerçekleşmeyebilir, başarısız olabilir. Kaos onun buzlarını çözebilir. Ve Tarde bu bir nebze marifet gösterisini, inanç mesleği ile sonlandırır:

Bu tutum ilahi uyumların veya doğrusal evrimlerin-

kinden farklıdır zira toplumsal silsileyi/kervanı hep aynı tek bir yolu takip etmeye zorlamak yerine ona çok daha fazla özgürlük tanır. Üstelik buradan da toplumsal hakikati inkâr etmeye değil, bambaşka göstergelerle ve beklenmedik kılavuzlarla dolu, bambaşka bir şekilde canlı ve gerçek olarak düşünmeye sevk ediliriz. Çok sayıda farklı probleme çözüm üreten bir cebir formülü bir şeydir, sadece bir probleme uygulanan ve sadece bir çözüm içeren aritmetik bir denklem başka bir şeydir. Yalnızca toplumun gerçekliğe dönmesi anlamında ben de bir realistim, bana göre, karşıtlarımın görüşlerinde olduğu gibi, bireylerin içinde olan ve hiçbirinin ayrı ayrı neticelenmeyeceği olasılıklar vardır; ama bu olasılıkları bireysel fikir ve istekler olarak ele alıyorum, onları ontolojik bulutlardan başka hiçbir yere koymamak yerine beyinlere yerleştiriyorum; ve bu olasılıkların kesin olarak belirlenmiş veya önceden belirlenmiş sayılara indirgemek yerine onların tıpkı ruhani temelleri gibi sayısallaştırılamayan, tükenmeyen olasılıklar olduğunu söylüyorum.

“Politik ekonomi” ifadesinin iki kutsalı, yani Toplum ve Piyasayı birleştirip veya onları karşı karşıya getirip getirmememize veya bütün kutsalları, Piyasanın olduğu gibi Toplumun da kutsallarını, ortak varlığımızı önceden gerçekleştirmenin önemini inkâr etmemize bağlı olarak aynı anlama sahip olmadığını anlamamız gerekir. Nihai olarak “gerçekçi” olmak için, “doğrusal bir evrimi” izlemeyen, “ontolojik bulutlar”dan azade olmayı kabul eden ve “toplumsal trene” “tolerans” tanıyan bir kimse bütünüyle farklı bir tarihi deyralmalıdır.

Burada bizim, bize hiçbir şey vaat etmeyen büyüleyici bir coşku ile ilgilenmemize itiraz edilebilir. Buna rağmen, Tarde'in yenilemek istediği şeyin aslında iktisat bilimi olduğunu ve onun belirlenimden özgürlüğe ve “arimetikten” “cebire” geçiş arasında çizdiği paralel çizgileri çok ciddiye almamız gerektiğini belirtelim. Tarde, bizden hiçbir zaman katı iktisat ve sıcak öznellik arasında seçim yapmamızı istemez. Bunun yerine istediği, “dünyaya kaos getirmek” için daha fazla nicelleştirme yani daha fazla toplumsal bağlantı beklediği tutkulu çıkarların serbest hareketidir.

Bruno Latour-Vincent Antonin Lépinay
**Tutkulu Çıkarların
Bilimi**

Gabriel Tarde'in İktisat Antropolojisine Bir Giriş

Tarde, pek üzerinde durulmamış, layıkıyla incelenmemiş bir düşünürdür ve tam da bu sebeple, yüzyılı aşkın bir zaman önce yazdıkları günümüz için ezber bozucudur. Bilinen düşünme biçimlerine karşı geldiği, oldukça farklı bir hat üzerinden ilerlediği söylenebilir. O kadar farklı bir hat ki; aylaklar arasındaki konuşmayı 'üretim faktörü' olarak görür, ekmek fiyatındaki dalgalanmalar ile siyasi figürlerin itibarındaki değişimleri aynı dikkatle takip eder, üretimin tipik örneği olarak toplu iğne fabrikasını değil kitap endüstrisini kullanır vb. Bu düşünce sistemi, ezbere, belirli kalıplar üzerinden düşünmeye ve tartışmaya alışmış biri için dikkate almaya bile değmeyecek, hatta 'saçma' bir düşünce sistemidir elbette. Bu yavan ve kolaya kaçan yorumlardan sakınmak için öncelikle ezberlediğimiz, sıkı sıkıya bağlı olduğumuz düşünme biçim(ler)iyle aramıza bir mesafe koymalıyız.

Tarde'in "iktisat antropolojisini anlamak için ilk olarak alışkanlıklarımızın bütünüyle tersine çevrilmesini kabul etmeliyiz: Ekonomi içindeki hiçbir şey nesnel değildir, hepsi öznel dir –daha doğrusu öznel er arasındadır ve bu, kesin olarak ölçülebilir ve bilimsel hale getirilebileceğinin nedenidir. Tabii ki bir bilimden ne beklediğimizi ve ölçmek ile ne demek istediğimizi değiştirmek koşuluyla. Bu koşullar düşünce alışkanlıklarımızı büyük ölçüde değiştirecektir."

/heretikyayin

